

Frihet

i globaliseringens tid

Partiprogram antaget vid landsmötet 2013

Innehåll

1	Inledning	3
1.1	Liberalismen.....	3
2	Människor i utveckling	5
2.1	Social rörlighet.....	5
2.2	Kunskap är makt.....	5
2.2.1	Lärande lek i förskolan.....	6
2.2.2	En skola för kunskap.....	6
2.2.3	Stärk lärarrollen.....	8
2.2.4	Det livslånga lärandet.....	8
2.2.5	Högre utbildning och forskning.....	9
2.3	Kultur och medier.....	9
2.4	Jämlika villkor.....	11
2.4.1	Jämställdhet.....	11
2.4.2	Likabehandling.....	12
3	Välstånd	13
3.1	Den fria ekonomin.....	13
3.1.1	Svensk ekonomi i globaliseringen.....	14
3.1.2	Ett skattesystem för tillväxt.....	14
3.1.3	Företagandet.....	15
3.1.4	Arbetsmarknaden.....	15
3.2	Rörlighet för en öppen värld.....	17
3.2.1	Försvara asylrätten.....	17
3.2.2	Integration i ett öppet samhälle.....	18
3.3	Trygghet och stöd.....	19
3.3.1	Ekonomisk trygghet.....	19
3.3.2	Folkhälsa och förebyggande hälsovård.....	20
3.3.3	Hälso- och sjukvård.....	21
3.3.4	Äldreomsorg.....	22
3.3.5	Valfrihet i vård och omsorg.....	22
3.3.6	Funktionsnedsättning.....	23
3.3.7	En bättre start för utsatta barn.....	23
4	Ett hållbart samhälle	24
4.1	Miljö och klimat.....	24
4.2	Energi.....	25
4.3	Naturvård.....	26
4.4	Jordbruk, skogsbruk och fiske.....	26
4.5	Transporter och infrastruktur.....	27
4.6	Bostäder.....	28
5	En demokratisk värld	29
5.1	Det civila samhället.....	29
5.2	Rättssamhället.....	30
5.2.1	Rättstrygghet.....	30
5.2.2	Rättssäkerhet och integritet.....	31
5.3	Det levande folkstyret.....	31
5.3.1	Ett starkt Europasamarbete.....	32
5.4	Globalt samarbete.....	33
5.4.1	Global utveckling.....	33
5.4.2	Säkerhets- och försvarspolitik.....	33
5.4.3	Stärk världens demokratikrafter.....	34
6	Liberalismen – en frihetsrörelse	35
6.1	Arbetet fortsätter.....	35

1 Inledning

Folkpartiet Liberalerna är Sveriges liberala parti. Vårt uppdrag är att utifrån liberala idéer ta strid för varje människas frihet att forma sitt eget liv.

Under århundraden har liberaler identifierat, bekämpat och rivit hinder för människans frihet. Dessa insatser har lagt grunden till mycket av dagens samhälle, och arbetet fortsätter.

I globaliseringens tid, när människor knyts samman och nationsgränser blir mindre viktiga, skapas nya möjligheter men också nya utmaningar.

För att Sverige ska kunna ha fortsatt höga ambitioner för välfärden behövs socialliberala reformer för en mer dynamisk ekonomi, en mer dynamisk arbetsmarknad och ett mer gynnsamt klimat för entreprenörer och företagare.

För att alla ska ha jämlika förutsättningar att förbättra sin tillvaro behövs socialliberala reformer som skapar nya möjligheter för dem som har det svårast. Allra viktigast är en skola som genomsyras av kunskap och bildning, och som har höga ambitioner för alla.

För att alla människor ska känna trygghet när förändringarna går allt snabbare behövs en socialliberal politik för stabila välfärdssystem som ger stöd och ger individen nya livschanser.

För att övervinna miljöproblemen och hejda klimatförändringarna behövs en liberal miljöpolitik byggd på globalt samarbete, kunskap, nya idéer, ny teknik och tydliga styrmedel för en långsiktigt hållbar ekonomi.

För att friheten inte ska bli ett privilegium för vissa behövs internationell solidaritet och stöd till demokratiska krafter i ofria länder. De demokratiska värdena måste försvaras också på hemmaplan, och varje tendens till rasism, ojämställdhet, inskränkthet och intolerans bekämpas.

1.1 Liberalismen

Den enskilda människan är liberalismens utgångspunkt. Målet är hennes frihet och livschanser.

Varje människa är unik och ska oavsett bakgrund, begåvning eller styrka få många möjligheter att utvecklas.

Människan är utrustad med förnuft, känsla, samvete och ansvar. Vi har alla rätt till liv, frihet och sökande efter lycka. Samtidigt har vi ansvar för att dessa rättigheter tillkommer var och en. Respekten för att alla individer är jämlika i värde och värdighet innebär att varje människa har rätt till självbestämmande.

Liberalismen betraktar alla människor som jämlikar, men inte som lika. Alla ska ha jämlika möjligheter att göra sina egna livsval och utvecklas som självständiga individer. Skillnader som följer av människors fria val ska inte utjämnas av politiker. Liberal rättvisa handlar om lika förutsättningar, inte om lika resultat.

Det liberala samhället är i ständig förändring, eftersom varje människa måste få chansen att bestämma över sina egna livsvillkor så långt det är möjligt.

Det socialliberala uppdraget är att förbättra varje individs livschanser genom att utjämna de förutsättningar som befinner sig bortom den enskildes kontroll. Politiken ska prioritera att öka friheten för dem som har minst frihet.

Det liberala samhället förutsätter tankefrihet. Varje människa har rätt att fritt och öppet uttrycka sin åsikt, bilda opinion för den och försöka övertyga andra, uttrycka sig konstnärligt och söka ny kunskap. Varje människa har rätt att uttrycka sin religiösa tro och utöva sin religion i gemenskap,

liksom frihet att inte tillhöra någon religion. Tryck- och yttrandefrihet, föreningsfrihet, mötes- och demonstrationsfrihet är nödvändiga delar av tankefriheten.

Det liberala samhället förutsätter politisk frihet. Den politiska makten ska vara begränsad och utövas genom folkstyre. Liberalismen sätter en tydlig gräns för den offentliga makten. De frågor som ska bli föremål för politiska beslut är de som hör till den gemensamma sfären i samhället. I ett samhälle där den politiska makten med oinskränkt beslutsrätt tar över människors privatliv finns ingen frihet. I det liberala samhället är vaksamhet på hur den offentliga makten utövas, och en sund skepsis mot ökade offentliga maktanspråk, därför en självklarhet.

Det liberala samhället förutsätter ekonomisk frihet. Äganderätten, rätten att köpa, sälja och ge bort egendom, rätten att starta företag och rätten att söka sig till ett visst yrke är nödvändiga för att den enskilda människan ska kunna forma sin tillvaro. Den fria marknadsekonomin är det mest framgångsrika ekonomiska system som finns för att skapa välbefinnande, men också det enda kända system som går att förena med individuell frihet. Alla marknadsekonomier är inte demokratier, men alla demokratier är marknadsekonomier.

Varje individ har rätt till kunskap och grundläggande ekonomisk och social trygghet. I en dynamisk ekonomi skapas den utveckling och välfärd som ökar människans möjligheter. I det liberala samhället får individen nya chanser, hela livet.

Liberal feminism handlar om kvinnors och mäns lika rätt till frihet, ansvar och makt. Det liberala uppdraget går ut på att frigöra individen från de begränsningar som bristande jämställdhet innebär, och bekämpa de attityder och föreställningar som ligger bakom.

I det liberala samhället råder respekt och tolerans för olika sätt att leva. Olika slags påtvingad konformism ska inte sätta tvångströja på individen.

Den enskildes värdighet och integritet får inte kränkas. Staten ska behandla alla människor med hänsyn och respekt och skydda den enskildes rätt så länge hon inte kränker andra människors rättigheter.

Alla har rätt att leva i ett samhälle präglad av rättstrygghet. Få saker drabbar den enskilda individen så hårt och bidrar så mycket till ojämlikhet som att rättsstaten inte fungerar.

Även den privata makten kan missbrukas. Marknadsekonomin kräver spelregler för att upprätthålla en sund konkurrens.

Det liberala samhället bärs upp av individer i gemenskap. Det måste alltid vara den enskilda människan som avgör vilka gemenskaper man vill tillhöra och känna delaktighet med. Tradition och kulturell bakgrund kan vara viktiga identitetsskapare men får aldrig bli en förevändning för att förneka en människa valmöjligheter eller begränsa hennes livschanser.

De liberala värderingarna är internationella och universella. Friheten känner inga nationsgränser och har varken kön, hudfärg eller religion. Friheten är fullt förverkligad först när den gäller alla människor på jorden och den sista diktatorn har fallit.

2 Människor i utveckling

Vi lever i en värld där människans möjligheter aldrig varit större. En värld som förändras snabbt och där förändringar ställer nya krav.

Sverige ska vara ett jämställt land där varje människa har chans att förbättra sin situation och den sociala rörligheten är hög. En människas bakgrund ska betyda mindre, och hennes förmåga, ambition och livsdrömmar ska betyda mer.

Kunskap är den viktigaste faktorn för att stärka varje människas livschanser. Utbildningssystemet ska ha höga förväntningar och prioritera kunskap, kreativitet och kritiskt tänkande. Bildningstraditionen ska hållas levande och kulturens frihet värnas.

2.1 Social rörlighet

Ingen människa ska vara fången i de villkor han eller hon föddes in i. En socialliberal huvuduppgift är att sträva efter jämlikhet i livschanser. Den sociala rörligheten ska underlättas.

Även i dagens Sverige lever människor i maktlöshet, men orsakerna varierar. Otillräcklig skolgång eller bristande integration är förklaringen för en del. För andra växer maktlösheten när det egna jobbet försvinner. Bristande tillgänglighet skapar ofrihet för den som lever med en funktionsnedsättning. Fördomar och könsrelaterat förtryck håller människor kvar i maktlöshet. Med uttrycket ”det glömda Sverige” vill socialliberaler rikta ljuset på de människor som själva har svårt att göra sina röster hörda.

En dynamisk ekonomi, trygga uppväxtvillkor, en skola med höga kunskapsmål, en välfungerande arbetsmarknad och starka sociala trygghetssystem är några förutsättningar för att varje människa ska kunna utveckla sin potential. Att motverka fördomar, gruppträck och intolerans är centralt för att öka jämlikheten. Att öka friheten för de människor som för tillfället lever i ”det glömda Sverige” är en oskiljaktig del av det socialliberala uppdraget.

2.2 Kunskap är makt

Kunskap är en enskild människas viktigaste redskap för att växa. Utbildning bryter barriärer och öppnar nya vägar.

Sverige ska vara en ledande kunskapsnation. En kunskapsnation byggs från grunden av många kunniga individer med höga ambitioner. Kunskap och bildning måste värderas högre, och Sverige ska sträva efter ett utbildningsväsende i världsklass.

Sverige har en stark bildningstradition som måste hållas levande. Bildning och kunskap stärker den enskildes egenmakt och förmåga att orientera sig och fatta egna självständiga beslut. Därför värnar liberaler bildningstanken, främjar bildningsresor och stödjer den fria folkbildningen.

En likvärdig skola är en förutsättning för att alla elever ska få samma möjligheter. I det svenska skolsystemet ska alla kunna utvecklas efter sina förutsättningar och de som har störst behov ska få mest stöd.

Eleven och elevens kunskapsutveckling ska vara i fokus. Varje elev ska varje dag mötas av höga ambitioner och ges hjälp att nå högt uppsatta mål utifrån sina egna förutsättningar. Lusten att lära ska uppmuntras. Kunskap, kreativitet och kritiskt tänkande ska genomsyra skolan.

En framgångsrik skola förutsätter att läraryrket har hög status och ett tydligt pedagogiskt ledarskap. De mest lämpade ska attraheras av läraryrket och få goda förutsättningar för sitt arbete.

2.2.1 Lärande lek i förskolan

Förskolan ska ta tillvara barns naturliga lust att lära och ge en trygg och säker omsorg. Verksamheten ska ledas av legitimerade förskollärare. Genom en blandning av lek och pedagogik ska barnen få utvecklas och lära sig om världen. En ambition ska vara att de flesta barnen kan läsandets grunder när de lämnar förskolan.

Förskolan har en avgörande roll för att lägga grunden för ett barns utveckling. Därför ska alla barn erbjudas plats i förskolan från ett års ålder. Om kommunen inte klarar detta åtagande ska familjen ha rätt till ersättning. Den allmänna förskolan ska successivt byggas ut.

Förskolan är till för barnen. Alla barn, även barn till arbetslösa och föräldralediga, ska därför ha möjlighet att delta i förskolans heldagsverksamhet. Barn till utrikesfödda stimuleras i sin språkutveckling och klarar i större utsträckning grundskolan genom att delta i förskolan.

För att ge alla barn lika förutsättningar ska förskolan arbeta aktivt med genusfrågor. Fler män ska lockas till förskolläraryrket.

Den öppna förskolan har en viktig roll för de barn som inte går i förskola. De barn som deltar i öppen förskola ska mötas av pedagogiskt utbildad personal.

Barnomsorg ska erbjudas på obekvämt arbetstid till de familjer som behöver det på grund av sitt arbete och sin familjesituation.

2.2.2 En skola för kunskap

Kunskap är skolans huvuduppdrag. Varje människa har en naturlig lust att lära sig. Skolans uppgift är att stimulera och utveckla denna egenskap. Förutsättningar för lärande är tydliga kunskapskrav, tidiga insatser så att ingen kommer efter, trygga klassrum och studiero.

Skolan ska vara likvärdig. En skola med jämn och hög kvalitet är den absolut viktigaste faktorn för att skapa jämlika livschanser och öka den sociala rörligheten. Detta är särskilt betydelsefullt för elever som fått en svår start i livet eller kommer från hem utan studietradition. Särskilt pojkars kunskapsresultat behöver höjas. Resurser ska fördelas till skolorna utifrån socioekonomiska faktorer.

Varje förälder har ett ansvar att utifrån sina förutsättningar stödja sitt barn. Varje elev har också ett eget ansvar för sina studier.

Utbildningssystemet ska inte vara värderingsfritt. Skolan ska aktivt verka för demokrati, jämställdhet och mänskliga rättigheter. Genom hela utbildningssystemet behövs aktivt genusarbete för att flickor och pojkar ska möta likvärdiga förväntningar och få likvärdiga chanser.

Utvärdering behövs för att mäta kunskap och garantera stöd och hjälp i tid. Tidiga betyg och kontinuerliga kunskapsmätningar hjälper eleven, läraren och föräldrarna att få överblick över hur eleven utvecklas i sina studier.

Varje elev har rätt till likvärdiga förutsättningar, oavsett var eleven bor. Huvudmannaskapet för den offentliga grund- och gymnasieskolan ska därför vara statligt.

Kvaliteten och valfriheten ska värnas. En förutsättning för att fristående förskolor och skolor ska få tillstånd är att de drivs av seriösa ägare som tar ett långsiktigt ägaransvar och att de uppfyller kvalitetskraven. Skolor, såväl kommunala som fristående, som inte klarar kvalitetskraven ska stängas. För att underlätta skolvalet behövs tydlig information om skolornas kvalitet.

Skolan ska vara icke-konfessionell. Undervisningen ska vara öppen för alla och fri från förkunnande, också i friskolor som har en konfessionell inriktning. Den friskola som inte efterlever detta ska förlora sitt tillstånd.

För att tillvarata barns lust att lära ska skolstarten ske vid sex års ålder. Den obligatoriska grundskolan ska vara tio år och indelad i tre stadier.

Elevernas rätt till lärarledd undervisning ska stärkas genom ökat antal lektioner per läsår. Lovskolor ska ordnas för elever som inte ännu nått kunskapsmålen. Skolan ska också ge möjlighet till läxhjälp. Även fritidshemmen ska i ökad utsträckning stödja skolarbetet.

Skolan ska erbjuda stimulans och utvecklingsmöjligheter också för elever som är särbegåvade eller högpresterande i något ämne. Möjlighet ska finnas för elever att gå före i undervisningen eller att läsa i elitklasser.

För att öka elevens valfrihet och motverka bostadssegregationens effekter ska rätten till skolskjuts eller annan transport till skolor utanför det egna bostadsområdet förstärkas.

Alla elever har rätt till stöd och utmaningar oavsett individuella förutsättningar. Specialpedagogisk stöd och tillgång till speciallärare är av största betydelse. Mer insatser ska inriktas på de tidiga skolåren.

Skolan ska vara tillgänglig för barn och ungdomar med funktionsnedsättning. För elever som använder teckenspråk eller behöver hörselanpassad studiemiljö ska skolgång i anpassad skolform vara en valmöjlighet. Barn och ungdomar med utvecklingsstörning ska i särskolan erbjudas en trygg studiegång byggd på specialistkunskap, och där utbildningen ges utifrån varje individs egna förutsättningar.

I skolor i områden som präglas av låga skolresultat, låg utbildningsnivå och hög arbetslöshet är utmaningarna stora. Det behöver därför bli mer attraktivt för lärare att söka sig till sådana skolor, till exempel genom bättre löne- eller anställningsvillkor.

Den elev som är nyanländ till Sverige ska mötas av höga förväntningar och en undervisning som är anpassad till elevens förkunskaper. Introduktionsklasser ska finnas på många skolor, också i områden som inte präglas av utanförskap. En nyanländ elev ska tidigt få hjälp och tid att lära sig svenska. Även andra särskilda insatser kan behövas initialt, men eleven bör tidigt ges möjlighet att delta i ordinarie undervisning.

Elever med annat modersmål än svenska ska kunna utveckla och fördjupa sina kunskaper i modersmålet.

Språkkunskaper blir allt viktigare i en öppen värld. Redan i grundskolans årskurs ett bör eleverna börja läsa engelska och eleverna ska uppmuntras att läsa fler främmande språk. Fler världsspråk ska kunna studeras i skolan. Gymnasieelevers möjlighet att studera utomlands ska öka.

Ungdomar har olika mål, ambitioner och förhoppningar. Gymnasieskolan ska erbjuda högkvalitativ utbildning inom både teoretiska och yrkesinriktade områden, och alla ska oavsett studieval kunna välja att läsa in högskolebehörighet. Yrkesutbildningarna ska ha nära anknytning till arbetsmarknaden och stärka elevens kontakter med arbetslivet. Lärlingsutbildningar där arbetsgivarna tar ett stort ansvar ska vara ett naturligt alternativ för unga som vill lära sig ett yrke. Avhoppet från gymnasieskolan måste minska.

Elever som saknar gymnasiebehörighet ska ha möjlighet att läsa enstaka och yrkesinriktade gymnasiekurser. Studietidens längd ska vara flexibel och utbildningen ska vara anpassad till arbetsmarknaden. Efter fullföljd utbildning ska yrkeskunskapsbevis utdelas.

Gymnasieskolan ska avslutas med en yrkes- eller studentexamen. Utbildningar som leder till högskolebehörighet ska avslutas med examensprov.

Vuxna i skolan har ansvar att ingripa mot mobbning. Skolan måste arbeta målmedvetet med att förebygga och förhindra kränkande behandling. Elevhälsan ska ha kompetens inom både fysisk och psykisk hälsa.

För att eleverna ska få trygghet och studiero ska lärare och andra elever mötas av respekt. Om en elev stör undervisningen eller har ogiltig frånvaro ska skolan direkt vidta åtgärder.

Elever behöver god information inför studie- och yrkesval. Oavsett bakgrund ska eleverna kunna överblicka vilka möjligheter deras val ger.

2.2.3 Stärk lärarrollen

Lärarens roll är central för elevers framgång i skolan. Det som händer i klassrummet är avgörande för hur mycket en elev lär sig. Lärarkets status ska höjas och lärarna avlastas administration så att de kan koncentrera sig på undervisningen.

Det ska löna sig att vara en skicklig pedagog. För det behövs ökad lönespridning och bättre karriärmöjligheter så att duktiga lärare vill stanna och utvecklas i yrket. Lektorstjänster och andra särskilt kvalificerade tjänster ska finnas.

Lärarkets ställning och kvalitet upprätthålls med hjälp av en lärarlegitimation. Lärarutbildningarna och lärarnas fortbildningsmöjligheter ska fortsatt stärkas. Fokus ska vara på ämneskunskaper och pedagogisk förmåga. I utbildningen av lärare samt studie- och yrkesvägledare ska genuskunskap ingå.

Det ska finnas flera vägar till lärarlegitimation. Personer med dokumenterad ämnes- eller yrkeskunskap ska kunna läsa in kompletterande pedagogisk utbildning. Personer med forskarutbildning ska kunna tillgodoräkna sig såväl ämneskompetens som undervisningserfarenhet.

Tjänsterna som förstelärare är viktiga för skolans utveckling och syftar till att höja den pedagogiska och didaktiska kompetensen inom skolan.

I en välfungerande skola finns en tydlig ledare. Rektor ska fokusera på det pedagogiska ledarskapet.

2.2.4 Det livslånga lärandet

På en alltmer rörlig och krävande arbetsmarknad ställs krav på vidareutbildning och omskolning i en allt högre takt. Därför ska individen ha goda möjligheter att förnya sin kompetens under hela arbetslivet.

Den som saknar fullständig grundskole- eller gymnasieutbildning ska ha rätt att när som helst komplettera sina kunskaper genom vuxenutbildning. Särskilt viktigt är det att arbetslösa ges goda förutsättningar att höja sin kompetens.

Individen måste ges större möjlighet att senare i livet välja ny inriktning, förnya sina kunskaper och likaså förbättra resultat på tidigare utbildningar även om man erhållit godkända betyg från dem. Detta åstadkoms genom en väl fungerande och flexibel kommunal vuxenutbildning samt en utbyggd yrkeshögskola med hög kvalitet.

Anställda ska kunna gå ner i lön och arbetstid för att kompetensutveckla sig på deltid. Arbetsmarknadens parter ska genom skattelättnader uppmuntras att bygga upp örönmärkta medel för individens kompetensutveckling.

Det ska finnas incitament för den enskilde att själv satsa på kompetensutveckling. Fortbildning som ökar möjligheterna på arbetsmarknaden ska uppmuntras.

Folkbildningen bidrar till höjd kunskapsnivå i samhället. För att möta olika människors behov ska utbildningsmöjligheter som skapas av offentliga och privata aktörer kompletteras med goda villkor för den fristående folkbildningen.

2.2.5 Högre utbildning och forskning

Högre utbildning och forskning bidrar till individens utveckling och kritiska tänkande, samtidigt som den bidrar till samhällelig och ekonomisk utveckling. Ytterst är både utbildning och forskning uttryck för människans kunskapsökande och längtan efter att förstå mer om sig själv och om sin omvärld.

De akademiska lärosätenas oberoende ska värnas. Fler statliga högskolor och universitet bör överföras i stiftelseform. Svensk högre utbildning ska konkurrera på den internationella utbildningsmarknaden och kännetecknas av hög internationalisering. Utländska toppuniversitet ska uppmuntras att etablera filialer i Sverige. Jämställdhet mellan könen ska genomsyra verksamheten inom såväl högre utbildning som forskning.

Individen ska alltid ha goda möjligheter till utbildning. Högre utbildning av god kvalitet ska finnas tillgänglig i hela landet. Studentinflytandet ska värnas.

All högre utbildning ska vara forskningsanknuten. Statens roll är att finansiera utbildningen, att fastställa mål för den och att utvärdera dess kvalitet. Varje högskola bestämmer själv, utifrån kvalitetskraven, vilka utbildningar som erbjuds och hur utbildningen bedrivs.

Hög akademisk kvalitet och stor efterfrågan på utbildningen ska leda till ökade resurser för högskolan. Låg kvalitet på en utbildning ska kunna leda till att utbildningen stoppas. Treterminssystem och intensivkurser är viktiga för att möjliggöra att utbildningen kan fullföljas snabbare.

Studiemedelssystemet ska skapa förutsättningar för alla oavsett ekonomisk bakgrund att studera på akademisk nivå. Det ska finnas drivkrafter för studenter att tillgodogöra sig en examen med normal eller högre studietakt, exempelvis genom införandet av en examensbonus. Åldersgränserna i studiemedelssystemet bör successivt höjas i takt med att vi arbetar längre.

För att Sverige ska vara en framgångsrik kunskapsnation i en internationaliserad värld behövs konkurrenskraftiga och långsiktiga villkor för forskning och utveckling, både i akademien och i näringslivet. Fortsatt höga statliga forskningsanslag är nödvändiga.

Forskningsanslagen ska fördelas utifrån kvalitet. Kvalitet handlar inte bara om kortsiktiga resultat, utan även om att ta risker och ifrågasätta invanda frågeställningar.

Det behövs goda villkor och social trygghet för doktorander och forskare, ökad samverkan mellan högskola och näringsliv och bättre villkor för näringslivets forsknings- och utvecklingsverksamhet. Avdragsrätt ska finnas för privatpersoners gåvor till forskning. Internationella forskningssamarbeten, exempelvis inom EU, möjliggör kraftsamling som enskilda länder inte kan åstadkomma.

2.3 Kultur och medier

Tankens och ordets frihet är grunden i liberal kulturpolitik. Den liberala kulturpolitikens uppgift är inte att styra kulturen, utan att förbättra förutsättningarna för det konstnärliga skapandet och för individens bildning.

Ett öppet samhälle behöver litteratur, konst och andra kulturella uttryck som provocerar och utmanar. Den konstnärliga friheten ska värnas.

Utgångspunkten för kulturpolitiken är kulturens betydelse för att vidga rummet för tanken, reflektionen och fantasin. Kulturens ekonomiska och samhälleliga betydelse ska erkännas, men kulturpolitiken ska värna kulturens eget värde gentemot rena nyttoändamål.

Kulturpolitiken ska sträva efter kvalitet. Vad som är kvalitet definieras av professionen. Konstnärligt skapande av hög kvalitet ska ha goda villkor. Sverige ska erbjuda attraktiva förutsättningar för etablering och upprätthållande av konstnärliga miljöer på hög internationell nivå.

Det offentliga ska på alla nivåer gynna mångfalden av kulturuttryck, öka kulturens tillgänglighet för hela befolkningen och skapa ekonomiska förutsättningar även för sådan kultur som är av hög kvalitet utan att vara kommersiellt lönsam.

Mångfalden i kulturlivet ska öka genom att fler kulturinstitutioner görs självständiga från staten. Fler stiftelser för kulturfinansiering ska skapas. Privat finansiering ska stimuleras genom ökad avdragsrätt för gåvor och gynnsamma skattevillkor för kultursponsring. Offentlig finansiering ska ske i former som garanterar kulturlivets oberoende gentemot politisk detaljstyrning.

Biblioteken har en central roll för att alla ska ha kostnadsfri tillgång till litteratur och annan kultur samt för att uppmuntra till läsning.

Kulturarvet – vårt gemensamma minne i form av historiska lämningar, kulturlandskap, arkiv, traditioner, dialekter och annat – utvecklas ständigt genom att samtiden ger sitt bidrag. Det kulturarv som finns i Sverige är en del av mänsklighetens gemensamma kulturarv och ska hållas tillgängligt för kommande generationer. Museernas roll som bildningsinstitutioner och deras forskningsanknytning ska stärkas. Statliga museer ska ha fri entré.

Den nya tekniken ökar tillgängligheten till kultur. Kulturskaparnas rätt att bestämma över sina verk är en förutsättning för kulturens frihet. Upphovsrätten måste dock anpassas till ny teknik och nya distributionsformer. Digitala allmänningar ska underlättas och formerna för att avstå rättigheterna till verk förenklas. Skyddstiderna för olika kulturformer bör bli mer enhetliga och skyddstiden för verk av avlidna bli kortare.

Sverige ska vara ett föredöme på området kultur av och för barn och ungdomar. Kultur ska ta större plats i skolan, och kvaliteten i musik- och kulturskolan ska säkras genom skapandet av ett nationellt kunskapscentrum.

Läsandet ska vara högt prioriterat i skolans alla stadier. Genom att läsa och skriva utvecklar eleven sitt språk och tänkande. Utbildade bibliotekarier ska ansvara för skolbiblioteken. Alla ska i skolan få läsa svenska och internationella skönlitterära klassiker.

Amatörkulturen ger möjligheter för enskild utveckling, stärker det civila samhället och kan bli en brygga över till professionellt kulturutövande. Det offentliga stödet för en levande amatörkultur kan fördelas via amatörkulturorganisationerna men också via folkbildningens strukturer.

Sverige ska öka sitt engagemang i det internationella kultursamarbetet. Attraktiva förutsättningar för etablering och upprätthållande av konstnärliga miljöer på hög internationell nivå ska skapas. Sverige ska verka internationellt för den konstnärliga friheten, och erbjuda fristäder för förföljda kulturskapare.

Insatser måste göras för att öka jämställdheten inom kulturen.

Mediernas oberoende måste värnas. Tryck- och yttrandefrihetslagstiftningen har en unik och stark reglering i Sverige och denna måste fortsatt försvaras inom ramen för det europeiska samarbetet. Åtal mot ansvariga utgivare ska behandlas i respektive lands nationella rättsinstans. Sverige ska även vara en glasklar röst för stärkt yttrande-, tryck- och pressfrihet internationellt.

Reklamskatten ska avskaffas och en borte tidsgräns för det nuvarande presstödet slås fast. En fristående fond ska inrättas för att stödja granskande journalistik.

Public service-medierna blir allt viktigare för det gemensamma samtalet i samhällliga och kulturella frågor. Public service ska fortsatt ha ett brett uppdrag och sträva efter kvalitet och relevans. Bevakningen av vår omvärld, framför allt Europa, ska utvecklas. Radio- och tv-avgiften (den så kallade TV-licensen) i dess nuvarande form ska avskaffas. Finansieringen av public service-medierna ska slå vakt om bolagens oberoende.

2.4 Jämlika villkor

2.4.1 Jämställdhet

Det liberala jämställdhetsuppdraget tar sikte på kvinnors och mäns lika rätt till frihet, ansvar och makt. Det handlar om att frigöra individen genom att bekämpa den bristande jämställdheten och de värderingar som ligger bakom.

Sverige är inte ett jämställt land. Patriarkala maktstrukturer begränsar individens frihet och möjlighet att delta fullt ut i samhället. Insikten att denna ofrihet särskilt drabbar kvinnor och att dessa maktstrukturer måste brytas gör Folkpartiet Liberalerna till ett feministiskt parti.

Den bristande jämställdheten är en fråga för såväl kvinnor som män. Därför måste jämställdhetsarbetet tydligt involvera pojkar och män.

Barn, ungdomar och unga vuxna har rätt att utveckla sin personlighet utan att begränsas av könsbundna krav och förväntningar på livs-, studie- och yrkesval. Därför ska förskolan, skolan och högskolan arbeta aktivt med jämställdhetsfrågor, genusfrågor och normkritik såväl i undervisningen och vägledningen som i skolmiljön.

Jämställdhet uppnås där ordinarie beslut fattas, resurser fördelas och normer skapas. Ett jämställdhetsperspektiv ska integreras i alla relevanta offentliga beslut. Kvinnor och män ska ha samma förutsättningar att utbilda sig, arbeta, göra karriär och forma samhället. Det förutsätter jämställda villkor inom alla områden, såväl politiska, kulturella, sociala som ekonomiska.

Förbudet mot könsdiskriminering ska upprätthållas på alla samhällsområden.

Jämställdhet förutsätter delat ansvar för hem och barn. Vårdförstjänster som barn- och äldreomsorg är centrala för att både kvinnor och män ska kunna förvärvsarbeta. Möjligheten att köpa hushållstjänster underlättar för både kvinnor och män att förena arbete med ansvar för hem och barn.

Skillnaden i ekonomisk makt mellan kvinnor och män är en central jämställdhetsfråga. Löneskillnaderna mellan kvinnor och män ska upphöra. Arbetsgivare i offentligt finansierad verksamhet ska vara förebilder i att motverka ofrivillig deltid, som särskilt drabbar kvinnor, och förbättra möjligheterna till lönekarriär i kvalificerade kvinnodominerade yrken som lärare och sjuksköterskor.

Bristen på kvinnor i näringslivets högsta positioner är ett betydande maktproblem som inte kan accepteras. Det offentliga har ett ansvar att verka för jämställd tillgång till makt och ska särskilt visa vägen genom jämställd karriärutveckling och rekrytering till myndigheter och offentligt ägda bolag.

Att öka kvinnors företagande är en prioritet. Mångfald inom välfärdssektorn är en viktig jämställdhetsfråga, eftersom möjligheterna att byta arbetsgivare, göra karriär och starta eget då blir mer likvärdiga.

I ett jämställt samhälle måste det vara möjligt att kombinera föräldraskap med förvärvsarbete eller företagande. Föräldraförsäkringen ska tydligare stimulera vårdnadshavare att dela på föräldraledigheten genom en jämställdhetsbonus och ytterligare en öronmärkt månad åt vardera föräldern. Vårdnadsbidraget ska avskaffas.

Mäns våld och förtryck mot kvinnor är det mest extrema uttrycket för kvinnors utsatthet och har sin grund i synen på kön, makt och sexualitet. Alla former av våld i relationer och könsrelaterat våld ska förebyggas.

Brott ska aldrig relativiseras med hänsyn till patriarkala traditioner eller hedersbegrepp. Hedersrelaterat våld och förtryck är ett allvarligt hot mot individers frihet och en jämställdhetsfråga som berör både kvinnor och män.

Religiös särlagstiftning inom familjerätten står i motsats till jämställdhet och individers frigörelse, och ska inte tillåtas i Sverige.

2.4.2 Likabehandling

Alla ska ha samma möjlighet att nå sin fulla potential utan att hållas tillbaka av fördomar och diskriminering. Den som drabbas av diskriminering ska kunna få hjälp att få upprättelse och det ska kosta att diskriminera.

Sverige ska vara ett öppet och tolerant land. Fördomar och diskriminering ska bekämpas. Det behövs ett målmedvetet arbete för att motverka diskriminering inom samhällsområden såsom arbetsmarknad, utbildning och hälso- och sjukvård.

Alla ska ha samma rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv. Inga lagar får missgynna personer med avseende på sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck.

Liberaler verkar för ett öppet samhällsklimat där ingen känner sig tvungen att dölja sin sexuella läggning, sin könsidentitet eller sitt könsuttryck, och där alla visas samma respekt oavsett sexuell läggning. Det allmänna har ett särskilt ansvar att se till att skola, vård, äldreomsorg och annan service ges på jämlika villkor.

Sverige ska verka i EU och internationellt för hbt-personers rättigheter som en del av de mänskliga rättigheterna. Diskrimineringskyddet på EU-nivå ska stärkas. Rättsakter inom ramen för EU-samarbetet ska erkänna den samkönade familjen fullt ut.

Samernas, sverigefinnarnas, tornedalingarnas, judarnas och romernas ställning som nationella minoriteter och samernas ställning som urfolk ska upprätthållas. Skolan ska ge alla elever kunskap om Sveriges urfolk, nationella minoriteter och minoritetsspråk. Det offentliga ska understödja ett språk-, kultur- och medieutbud med minoritetsspråksprofil. Individens möjligheter att använda minoritetsspråk i kontakten med myndigheter ska stärkas.

Sametingets roll som förvaltningsmyndighet ska tydligt skiljas från rollen som folkvalt organ för samer. Samernas rätt att utöva renskötsel och utnyttja marker i enlighet med urminnes hävd ska värnas. En nordisk samekonvention ska upprättas. ILO-konvention 169 ska ratificeras efter samråd med olika intressegrupper som samer, andra minoriteter och markägare.

Barn och ungdomar har rätt att respekteras som individer och i takt med åldern få ta ett ökande ansvar för sin egen tillvaro. För att tydliggöra barns och ungdomars rättigheter ska FN:s barnkonvention införlivas i svensk lag.

Äldres rätt till självbestämmande ska hävdas och alla tendenser till åldersfördomar bekämpas. Förbudet mot åldersdiskriminering ska upprätthållas.

Sverige ska vara ett tillgängligt land. Den offentliga miljön, inklusive kollektivtrafiken, ska vara tillgänglig. Systematisk tillsyn behövs för att få bort enkelt avhjälpbara hinder. Bristande tillgänglighet ska ses som diskriminering.

3 Välstånd

Globaliseringen innebär framsteg och förändringar i en allt snabbare takt. Samtidigt innebär detta att konkurrensen hårdnar och att kraven på omvandling höjs. Den ökade handeln mellan länder har skapat välstånd som inneburit stora välfärdslyft för många, men har också lett till nya utmaningar.

Sverige ska vara ett land som präglas av mångfald och en dynamisk ekonomi. Ett öppet, fritt land som erbjuder kreativa miljöer och som lockar till sig människor, idéer och kapital. Ett land där man kan förverkliga sina drömmar och samtidigt veta att den som har det svårt får nya chanser att komma igen. Sverige ska vara ett öppet land som välkomnar nya invånare och som tar ansvar för en human flyktingpolitik. Sverige ska vara en jämställd ekonomi där män och kvinnor har lika makt och inflytande och könsens förutsättningar och kompetens värderas på samma sätt.

Sverige ska ha goda villkor för de välståndsbildande krafterna. Det ska löna sig att arbeta, starta företag, utbilda sig och ta ansvar. Det ska löna sig att ta risker, vara entreprenör och tänka nytt. Människor ska försörja sig själva så långt som möjligt.

Sverige ska vara ett land med väl fungerande och gemensamt finansierad välfärd. Ett land där jämlikhet inte innebär att alla ska ha det likadant, utan att alla kan förbättra sina livschanser. Sverige ska vara ett land där den sociala välfärden håller högsta kvalitet, präglas av valfrihet och är tillgänglig för alla på likvärdiga villkor.

3.1 Den fria ekonomin

Marknadsekonomin är det ekonomiska system som går att förena med demokrati, personlig frihet och ett hållbart samhälle. En marknadsekonomi grundad på starkt skydd för äganderätt och goda samhällsinstitutioner ger förutsättningar för ett samhälle med välstånd och ett såväl effektivt som hållbart resursutnyttjande.

Marknaden fungerar bäst i samhällen som präglas av tillit, hederlighet och ansvarstagande, men också i sådana samhällen måste marknaden regleras genom politiska beslut. Lagar och regler ska slå vakt om äganderätt, konkurrens på lika villkor, rättssäkerhet och att enskilda människor har likvärdiga och goda möjligheter att nå sina livsmål.

Den enskilda människans skapande och arbete utgör grunden för vårt gemensamma välstånd och samhällets utveckling. Fri företagsamhet och fler kvinnor och män som tar steget att bli företagare är avgörande för hög sysselsättning och långsiktig konkurrenskraft i den svenska ekonomin.

Tillväxt skapar möjligheter. Att en ekonomi står stilla eller krymper ger allvarliga konsekvenser för människors välfärd när livschanserna minskar och sociala orättvisor och arbetslöshet ökar som följd.

Alla har rätt till en grundläggande ekonomisk standard. Om vissa människor på grund av fattigdom eller utanförskap utestängs från möjligheten att delta i samhällslivet på jämlika villkor inskränks deras frihet, och den sociala sammanhållningen hotas. Den socialliberala marknadsekonomin måste därför kombineras med en generell välfärdspolitik med omfördelade inslag.

Den socialliberala ekonomiska politiken syftar till att bekämpa fattigdom, inte rikedom. Målet är bättre möjligheter för den som har ett sämre utgångsläge. De viktigaste fördelningspolitiska verktygen är skola, sjukvård, socialförsäkringar och tjänster som utjämnar livschanser och som vi bekostar gemensamt. Därutöver kan skatter spela en viss – men begränsad – omfördelade roll.

I en fungerande marknadsekonomi har konsumenten kunskap och makt att fatta välinformerade beslut. Därför behövs en stark konkurrenslagstiftning och konsumentlagar som ger rätt till korrekt produktinformation. Konsumenterna ska ha tillgång till budget- och skuldrådgivning och opartisk

konsumentvägledning i hela landet. Målet ska vara att konsumentlagstiftningen i EU-länderna ligger på en hög ambitionsnivå, men med respekt för den inre marknadens grundläggande princip om ömsesidigt erkännande av varandras regler. Den enskildes inflytande över de avtal som ingås i vardagen behöver stärkas genom förbättrad konsument- och avtalslagstiftning.

3.1.1 Svensk ekonomi i globaliseringen

Sveriges välstånd byggs genom global handel, och som liberaler bejakar vi de möjligheter som skapas i en öppen värld. Ökad efterfrågan stärker Sveriges välstånd och svenska företags växtkraft. Globaliseringen ökar även förändringstrycket i hela ekonomin. Förmågan till dynamik och kreativitet blir allt mer avgörande för att skapa välstånd och finansiera den gemensamma välfärden.

Sverige ska vara en stark röst för frihandel, i första hand genom globala avtal men annars genom regionala överenskommelser. EU ska helt avskaffa tullar och andra handelshinder mot omvärlden.

Sverige är särskilt beroende av den europeiska marknaden. Det är avgörande för vårt välstånd att EU-samarbetet och euron fungerar väl. Den inre marknaden ska utvecklas och reformtakten för konkurrenskraft och produktivitet vara hög. Sverige ska vara pådrivande för att skapa en gemensam digital inre marknad där digitala tjänster och e-handel lättare kan tillhandahållas över nationsgränserna.

Sverige ska införa euron som valuta. Den europeiska valutan, euron, är både ett politiskt och ett ekonomiskt projekt. Genom en gemensam valuta fördjupas den integration som ytterst syftar till att omöjliggöra konflikter mellan Europas länder. Den skapar också förutsättningar för ökad rörlighet och fördjupning av den inre marknaden. Det ligger i Sveriges intresse att den monetära unionen stabiliseras genom gemensamma regelverk och fördjupat ekonomiskt samarbete. När detta är uppfyllt och de nya regelverken efterlevs ska Sverige införa euron som valuta.

Stabila offentliga finanser och låg statsskuld skapar utrymme för Sverige att möta kriser utan att välfärden hotas. När förutsägbarheten i statens agerande ökar stärks också den enskildes trygghet.

Globaliseringen skapar regionala möjligheter och utmaningar inom Sverige. Förutsättningarna för företagande, innovationer och tillväxt ska stärkas i hela landet. Viktigast är generella åtgärder för att förbättra företagsklimatet och infrastrukturen, samt en fungerande offentlig service.

Oavsett bostadsort har individer rätt att få likvärdig kvalitet på vården, omsorgen, socialtjänsten och andra välfärdstjänster. De ekonomiska villkoren för kommuner och regioner behöver därför utjämnas med avseende på faktorer som inte går att påverka. Utjämningsystemet ska innehålla drivkrafter för tillväxt.

3.1.2 Ett skattesystem för tillväxt

Den ökade rörligheten över gränserna förändrar förutsättningarna för svensk ekonomi. För att vårt land ska vara attraktivt för kapital, företag och högutbildad arbetskraft behöver skatterna vara internationellt konkurrenskraftiga.

Sverige ska fortsatt vara en välfärdsnation i världsklass. Viktigast för att klara välfärdens finansiering på lång sikt är en god ekonomisk tillväxt. Skattepolitiken behöver förändras i takt med ekonomins tilltagande internationalisering. Skattepolitiken ska gynna de välståndsbildande krafterna, vara så enkel och transparent som möjligt och främja ett hållbart klimat och en god miljö.

Det ska löna sig bättre att arbeta, utbilda sig och ta ansvar. I ett första steg ska värnskatten avskaffas så att principen ”hälften kvar” uppnås, och färre ska betala statlig inkomstskatt. Marginalskatterna ska på sikt inte skilja sig väsentligt från läget i jämförbara konkurrentländer. Skatten på arbete ska sänkas.

Det ska löna sig bättre för den enskilde att spara. Ett eget sparande ökar individens trygghet och oberoende. Därför ska skatteförändringar som stimulerar ökat sparande införas. Det kan till exempel handla om att införa ett grundavdrag på kapitalinkomster.

Utrymmet för skattesänkningar skapas av en växande ekonomi och ett mer effektivt utnyttjande av resurser. Samtidigt höjs ständigt människors förväntningar på välfärdsutbudets kvalitet. Skattesänkningar ska därför inte finansieras genom sänkta ambitioner i välfärdspolitiken.

3.1.3 Företagandet

Sveriges välstånd byggs av företagsamma och strävsamma människor. I ett dynamiskt samhälle möts företagare och entreprenörer av positiva attityder. Goda villkor för företag och företagare skapar tillväxt och fler jobb, vilket i sin tur säkrar den generella välfärden.

Regelbördan för små företag ska minska, genom ansträngningar på både kommunal, statlig och europeisk nivå, och offentliga beslut analyseras ur småföretagarperspektiv. Företagare ska få bättre möjlighet att göra avsättningar till den egna pensionen. Den som vill starta företag ska ha större rätt till tjänstledighet än i dag.

Goda möjligheter att försörja sig själv genom företagande – så kallat levebrödsföretagande – vidgar arbetsmarknaden och ökar människors frihet.

Skattesystemet behöver förändras för att förbättra investeringsklimatet och möjliggöra en vital marknad för privat riskkapital. En skatterabatt för forskning och utveckling ska finnas. Företagandet ska ha så goda villkor att fler internationella bolag väljer att ha huvudkontoret i Sverige.

Företagens sjuklöneansvar bör slopas på sikt, samtidigt som arbetsgivarnas incitament att förebygga arbetsrelaterade skador och sjukdomar och bidra till rehabilitering av anställda ska bli tydligare. I första hand bör ett avskaffande av den andra sjuklöneveckan prioriteras.

Enskilda alternativ i välfärdssektorn spelar en viktig roll för att driva på kvalitetsarbetet och öka mångfalden och därmed den enskildes valfrihet. I alla kommuner, landsting och regioner ska det normalt finnas möjlighet att utmana offentligt driven verksamhet. Offentlig upphandling ska ske på sätt som ger skattebetalarna låga kostnader, hög kvalitet, säkrar likabehandling och stimulerar konkurrens.

Det offentliga ska endast driva affärsverksamhet om det finns ett starkt samhällsintresse. Det offentliga ska inte driva verksamheter som tränger ut fungerande privata alternativ eller försvårar nyföretagande. Staten ska inte äga flygbolag, banker och telebolag.

3.1.4 Arbetsmarknaden

Globaliseringen förändrar arbetsmarknaden. När gamla jobb och arbetsuppgifter försvinner behövs ett attraktivt företagsklimat som gör att nya arbetstillfällen växer fram. En socialliberal arbetsmarknad kännetecknas av låga trösklar och hög rörlighet i kombination med starka trygghetssystem som bidrar till att den enskilde kommer tillbaka i arbete så snart som möjligt.

Hög sysselsättning är avgörande för välfärden. Vi människor lever inte för att arbeta, men för att stärka den enskildes möjlighet till ett självständigt liv och för den gemensamma välfärdens skull är det viktigt att hävda arbetslinjen och sträva mot full sysselsättning. Individerna har ett ansvar att så långt som möjligt försörja sig själv. Det ska alltid löna sig att arbeta.

Sverige ska vara ett land där kunskap värderas högt. Därför är ökad lönespridning önskvärd, så att kompetens, ansvarstagande och erfarenhet premieras bättre. Det gäller särskilt för vissa yrkesgrupper, såsom lärare och vårdpersonal. Lägre ingångslöner gör det lättare för den som saknar erfarenhet att få sitt första jobb.

Den fackliga friheten och möjligheten till kollektivavtal är en viktig del av förenings- och avtalsfriheten. Den svenska arbetsmarknadsmodellen, där villkoren i huvudsak bestäms genom avtal och inte i lag, bidrar till ansvarstagande på arbetsmarknaden.

För att sänka trösklarna till arbetsmarknaden och göra den mer dynamisk måste arbetsrätten anpassas till nya förhållanden. Skillnaden mellan osäkra tillfälliga jobb och hårt reglerade tillsvidareanställningar behöver minskas. Turordningsreglerna i lagen om anställningsskydd (Las) ska utgå ifrån kompetens, inte anställningstid. En förändring av arbetsrätten ska kombineras med ett bättre omställningsstöd för den enskilde i form av generell och förstärkt statlig arbetslöshetsförsäkring och ökade möjligheter till kompetensutveckling.

Fler anställda bör ha inflytande över sin egen arbetstid, till exempel genom en timbank eller en arbetstid som varierar över året.

Framväxten av jobb som inte kräver formella kunskaper eller erfarenheter ska underlättas, till exempel genom utökad avdragsrätt och sänkt skatt för arbetsintensiva verksamheter eller genom utökad samverkan med civilsamhället. Den offentliga sektorn ska ta ökat ansvar för att människor som står långt från den ordinarie arbetsmarknaden ska kunna få jobb.

Den som blir av med jobbet måste få större trygghet i omställningen. Därför ska arbetslöshetsförsäkringen vara allmän och statlig, och ge en inkomstrelaterad ersättning till alla som har arbetat en viss tid. Taket och ersättningsnivån ska vara generösare i början, för att successivt trappas ner samtidigt som Arbetsförmedlingens aktivitet trappas upp och kraven på rörlighet utökas.

För att anpassa arbetslöshetsförsäkringen till dagens arbetsmarknad ska arbetsvillkoret i arbetslöshetsförsäkringen ersättas med ett inkomstvillkor. Arbetslöshetsförsäkringen skyddar mot förlorad inkomst och det är därför rimligt att det är ett inkomstvillkor, snarare än ett tidsvillkor, som avgör tillgång till försäkringen.

För att inte fastna i utanförskap ska unga socialbidragstagare med arbetsförmåga mötas av höga förväntningar. Den enskilde ska erbjudas tidiga insatser eller vägledning. Kommunen ska ställa tydliga krav på den enskilde att genomgå praktik, utbildning eller att söka arbete, även utanför kommungränsen. Om en ung socialbidragstagare med arbetsförmåga inte lever upp till de krav som kommunen eller arbetsförmedlingen ställer bör ersättningen minskas.

Arbetsförmedlingens myndighetsuppdrag ska tydligt skiljas från utförarrollen. Privata aktörer, även branschspecifika sådana, ska bidra till att utveckla matchningen på arbetsmarknaden. En fristående arbetsmarknadsinspektion bör inrättas.

Den enskilde ska alltid ha många möjligheter att lära nytt och utvecklas. Möjligheten att vidareutbilda sig eller lära sig ett helt nytt yrke mitt i livet måste förbättras kraftigt.

Fler kunniga människor ska lockas att arbeta i vårt land och bidra till vårt gemensamma välbefinnande. Kompetensen hos dem som invandrat till vårt land måste tas tillvara på ett bättre sätt än idag, och det gäller även den interkulturella kompetensen.

En av samhällets största orättvisor är svårigheten för personer med funktionsnedsättning att hitta egen försörjning. En huvuduppgift är därför att riva hindren på arbetsmarknaden. Jobbcheckar är ett sätt att ge arbetsgivare information om vilka stöd en arbetssökande är berättigad till. Lönebidraget bör reformeras och det danska systemet med flexjobb kan tjäna som en inspiration. Arbetsintegrerande sociala företag kan också bidra till att slussa in långtidsarbetslösa och personer med funktionsnedsättning på arbetsmarknaden. Offentliga arbetsgivare har ett särskilt ansvar.

Att äldre ges större möjlighet att fortsätta arbeta ökar den enskildes valfrihet och förbättrar samhällsekonomin.

3.2 Rörlighet för en öppen värld

Vår vision är att fri rörlighet världen över erkänns som en mänsklig rättighet. Som liberaler strävar vi efter att stegvis förverkliga det långsiktiga målet om en värld där människor kan röra sig fritt utan politiska hinder och där var och en själv kan bestämma var han eller hon ska söka skydd, bo och arbeta. Under överskådlig tid ska Sverige ha reglerad invandring. Viktigast i dag är att värna asylrätten och driva på för en gemensam och human flyktingpolitik i hela EU.

Stängda gränser gör världen fattigare. Att människor flyttar till arbete bidrar till utveckling.

Den fria rörligheten för individer är grunden i Europasamarbetet. Möjligheten för tredjelandsmedborgare som tar ansvar för sin egen försörjning att invandra till EU och mellan EU-länder ska stärkas.

EU:s visumpolitik ska lättas upp. Den långsiktiga ambitionen är att helt avskaffa visumkraven.

Arbetskrafts- och företagarinvandringen bidrar till Sveriges tillväxt, och student- och forskarinvandringen stärker Sverige som kunskapsnation. Både tillfällig arbetskraft och nya invånare ska välkomnas.

Det ska bli enklare att få tillstånd att komma hit för att söka arbete eller starta företag för den som kan försörja sig under tiden i Sverige.

Fler ska på plats i Sverige kunna söka om uppehållstillstånd för att arbeta. Reglerna för ansökan om och förlängning av uppehållstillstånd för den som vistas här lagligt ska förenklas. Asylsökande som får jobb under pågående asylprocess ska enklare kunna växla spår och ansöka om uppehållstillstånd som arbetskraftsinvandrare.

Utländska studenter ska ha rätt att söka arbete i Sverige också efter fullföljd utbildning. Utländska doktorander och deras medföljande ska få samma rättigheter beträffande permanent uppehållstillstånd och arbetstillstånd som gäller för personer med uppehållstillstånd för arbete.

Den enskilde har ett försörjningskrav för anhöriga som invandrar till Sverige. Försörjningskravet ska inte gälla vid återforening mellan föräldrar och minderåriga barn. Flyktingar och skyddsbehövande samt personer som varit långvarigt bosatta i Sverige ska inte omfattas av försörjningskravet för att ta hit sin närmaste familj.

De generella välfärdssystemen ska underlätta för en trygg rörlighet. En ökad mellanstatlig samordning är önskvärd så att såväl personer som flyttar mellan länder som personer som bor i ett land och arbetar i ett annat inte ska riskera att falla utanför de nationella systemen för skydd vid t.ex. arbetslöshet eller sjukdom.

Många människor lever utan tillstånd i Sverige, så kallade papperslösa. Att de vistas här utan tillstånd gör inte att de saknar de grundläggande mänskliga rättigheter som tillkommer alla. Så länge de befinner sig här ska de ha tillgång till skolgång och sjukvård och skyddas mot exploatering. Att vara papperslös är inte att vara rättslös.

3.2.1 Försvara asylrätten

Asylrätten är en grundläggande mänsklig rättighet. I länder som präglas av förtryck och förföljelse riskerar människor sina liv för frihet.

I dagens Europa respekteras inte asylrätten fullt ut. Det måste skapas trygga och lagliga flyktvägar till EU. Sverige ska verka inom EU-samarbetet för att göra det möjligt att få inresevisum för att söka asyl. Transportörsansvaret ska avskaffas.

EU:s asylnpolitik ska vara human och rättssäker och i linje med internationella konventioner.

Ansvar för flyktingmottagandet ska fördelas jämnare mellan länderna så att fler flyktingar ska få

skydd. EU-länderna ska ta gemensamt ansvar för en rättssäker asylprocess och sanktioner utdömas vid brister i kvalitet. Sverige ska arbeta för att alla EU-länder tar emot kvotflyktingar och för att de länder som gör så i dag ökar sin kvot.

Då stora konflikter utbryter ska EU tillfälligt slopa visumkraven gentemot personer som flyr från området, och FN:s medlemsländer ta ett större ansvar för att avlasta angränsande regioner.

Asylprocessen i Sverige behöver förändras för att leva upp till folkrättsliga åtaganden. Kritik från FN:s flyktingorgan UNHCR och FN:s tortyrkommitté ska vägleda svensk asylprövning. Särskild hänsyn ska tas till barns asylskäl och ensamkommande barn ska särskilt värnas. Avvisningar och utvisningar från Sverige ska utvärderas och kvalitetsgranskas. Ingen ska utsättas för skadlig eller förnedrande behandling under avvisning eller utvisning.

3.2.2 Integration i ett öppet samhälle

Sverige ska vara ett öppet land som välkomnar nya invånare, ett land där vi oavsett ursprung skapar en gemensam framtid.

Integrationen är en ömsesidig process mellan människor, där känslan av samhörighet är resultatet. Språk, jobb, kunskaper om det nya landet och frihet från diskriminering är medel och förutsättningar för den processen.

Huvudprincipen för integrationspolitiken är att den ska vara generell. Den ska bygga på lagar och regler som tillämpas lika för alla. Reformerna som sänker trösklarna till arbets- och bostadsmarknaden stärker också möjligheten för nya invånare att skapa sig en framtid i Sverige. Det finns dock behov av särskilda insatser för nyanlända under de första åren.

Att underlätta introduktionen i det nya landet är avgörande, framför allt vad gäller att lära sig språket, hitta egen försörjning, finna en bostad och skaffa sig kunskap om samhället. Kortvariga insatser behövs därför under den första tiden i det nya landet. Arbete och kunskaper i svenska språket är viktigast för att människor från andra länder snabbt ska komma in i samhället.

Den som är nyanländ har både ansvar och rättighet att skaffa sig kunskaper i svenska. Det är av största vikt att svenskundervisningen kombineras med drivkrafter till egen försörjning och när män och kvinnor i samma utsträckning.

Att fullt ut tillhöra ett samhälle är att acceptera landets demokratiska institutioner som legitima och följa de spelregler och lagar dessa formulerar. Det handlar också om att se samhällsförhållandena som en gemensam angelägenhet där vi har att delta i formandet av den gemensamma framtiden. Medborgarskapet är det tydligaste steget att visa att man önskar denna tillhörighet. Liberalismen utgår från ett inkluderande medborgarbegrepp.

Vad som räknas som svenskt är inte statiskt. Traditioner, sociala normer och livsstilar kommer alltid att förändras, och vetskapen om detta ger också en trygghet i mötet med nya influenser.

Svenska är och ska vara det samhällsbärande språket. Samtidigt innebär internationaliseringen större behov av flerspråkig service. För att nyanlända så fort som möjligt ska kunna ta personligt ansvar i kontakten med det allmänna bör fler myndigheter och andra delar av offentlig förvaltning tillhandahålla viktig information på de största invandrarspråken.

En förutsättning för att integrationen ska lyckas är ett effektivt arbete mot diskriminering. Det ska kosta att diskriminera och den som drabbas ska kunna få hjälp att få upprättelse. Den offentliga sektorn ska vara en förebild genom icke-diskriminerande rekrytering i myndigheter och offentliga bolag.

Staten ska inte styra var nyanlända ska bo. Det är angeläget att nyanlända har förutsättningar och drivkrafter att bo i kommuner med god arbetsmarknad. Alla kommuner bör ta emot nyanlända.

Utbildning om hur det svenska samhället fungerar ska erbjudas alla som flyttar till Sverige. För den som vill ansöka om medborgarskap ska genomgången samhällsutbildning vara obligatorisk.

Att bli medborgare är för många den slutliga bekräftelsen på samhörighet med det nya hemlandet. Samhället bör bekräfta betydelsen av detta val genom frivilliga ceremonier. Den som lär sig grundläggande kunskaper i svenska ska kunna ansöka om medborgarskap tidigare. Grundläggande svenskkunskaper ska vara ett villkor för medborgarskap.

Det måste bli enklare för barn som föds i Sverige att bli svenska medborgare. Svensk rätt bygger i dag på härstammingsprincipen, det vill säga att föräldrarnas medborgarskap avgör om ett nyfött barn blir svensk medborgare eller ej. Denna princip bör kompletteras med territorialprincipen, som tar sin utgångspunkt i frågan om var barnet föds.

3.3 Trygghet och stöd

3.3.1 Ekonomisk trygghet

Generella socialförsäkringar är en hörnsten i den socialliberala välfärdspolitiken. Socialförsäkringarna är ett solidariskt sätt att skapa inkomstrygghet oavsett individens egen risknivå, så att även den omfattas som inte skulle kunna teckna försäkringsskydd på den öppna marknaden. Genom att större delen av befolkningen omfattas kan premierna hållas låga. Socialförsäkringarna ska därför vara generella och obligatoriska.

Socialförsäkringarna ska erbjuda trygghet när individen inte kan försörja sig själv vid sjukdom, arbetsskada, arbetslöshet eller föräldraledighet. Även om det alltid behöver finnas en självrisk ska ersättningen motsvara större delen av inkomstbortfallet, upp till ett takbelopp som ska inkludera det stora flertalet av de försäkrade. En grundnivå ska finnas för personer som har låga inkomster.

Det ska finnas ett tydligt samband mellan förmåner och inbetalade premier. Detta bör ske genom att taken i socialförsäkringarna höjs successivt i kombination med att socialförsäkringsavgifterna på inkomster ovanför taket avvecklas i den takt som samhällsekonomin tillåter.

Socialförsäkringarna ska anpassas till studerandes och företagares situation. Studenters och unga forskares trygghet vid sjukdom och föräldraskap måste förstärkas. Företagares möjlighet att välja nivå på försäkringsskyddet ska öka.

Arbetslöshetsförsäkringen ska vara allmän och statlig. För att arbetslöshetsförsäkringen ska ge inkomstskydd och samtidigt drivkrafter att söka nytt arbete bör den vara tidsbegränsad med högre ersättning den första tiden och därefter en stegvis avtrappning. Kvalifikationsreglerna måste stödja arbetslinjen men utformas så att försäkringen breddas.

Sjukförsäkringen ska ge ekonomisk trygghet vid både kortvarig och kronisk sjukdom, och ska vara kopplad till stöd och rehabilitering för att underlätta återgång till arbete. Den som efter långvarig sjukskrivning provar att arbeta ska kunna göra detta och sedan om så krävs återgå till sjukförsäkringen.

Många ensamstående föräldrar har särskilt svårt att klara ekonomin. Stödet till ensamstående behöver utformas så att marginaleffekterna sänks och fler klarar sig utan behovsprövade bidrag. Separerade föräldrar ska betala underhåll utifrån sin betalningsförmåga. Det statliga underhållsstödet är viktigt när en förälder saknar möjlighet att ta sin del av underhållet. En höjd nivå behövs för att förbättra villkoren för ekonomiskt utsatta barn och unga.

Föräldraförsäkringen ska göra det möjligt för föräldrar att stanna hemma utan alltför stort ekonomiskt bortfall. Taket i inkomstbortfallsskyddet ska därför ligga tillräckligt högt för att omfatta den breda majoriteten löntagare och företagare.

Den viktigaste faktorn för att ge barn en ekonomiskt trygg uppväxt är goda förutsättningar för föräldrar att kunna försörja sig och sin familj. Goda möjligheter att kombinera arbete och föräldraskap, bland annat genom tillgång till barnomsorg, är en central del av en liberal familjepolitik.

Barnbidraget ska vara skattefritt och lika för alla. Barnfamiljer med låg inkomst och hög boendekostnad ska kunna få särskilt stöd.

Den enskilde ska alltid kunna förbättra sin kommande pension genom att arbeta längre. Rätten att stanna kvar i arbetslivet till en viss ålder, liksom den lägsta åldersgränsen för uttag av pension, bör knytas till hur medellivslängden utvecklas. Den enskildes möjlighet att själv förvalta en del av pensionskapitalet är en viktig del av pensionssystemet. Pensionärer med hög boendekostnad och låg pension ska få ett särskilt ekonomiskt stöd vid sidan av pensionen.

3.3.2 Folkhälsa och förebyggande hälsovård

Varje människa har rätt att få kunskap om hur hon kan påverka sin hälsa. Hälsöfrämjande och förebyggande insatser är centrala inslag i välfärdspolitiken. Kunskap om hur de egna levnadsvanorna påverkar hälsan ska förmedlas redan från skolåldern.

Folkhälsoarbetet och de förebyggande hälsoinsatserna ska vila på kunskap och respekt för individens självbestämmande. Den enskildes motivation ska styra alla insatser som erbjuds.

Utvecklingen av antibiotikaresistens hotar folkhälsan. Sverige ska arbeta i EU och globalt för en ansvarsfull antibiotikaanvändning, både bland människor och på djur, baserad på medicinska bedömningar.

Det tobakspreventiva arbetet ska bedrivas målmedvetet och nyrekryteringen hållas tillbaka genom information, punktskatter och förbud mot tobaksreklam. Passiv rökning ska motverkas. Alla som använder tobak ska ha tillgång till tobaksavvänjning via hälso- och sjukvården.

Sverige ska ha en restriktiv alkoholpolitik. Särskilt viktigt för att minska alkoholens skadeverkningar är att ungdomar skjuter upp sin alkoholdebut, att högkonsumenter i riskzonen nås av insatser och att den totala alkoholkonsumtionen hålls nere, bland annat genom en hög alkoholskatt. Systembolagets detaljhandelsmonopol ska behållas. I EU ska hänsynen till folkhälsan väga tyngre än jordbruksintressen.

Den som blir beroende av droger i någon form förlorar sin frihet. Nolltolerans ska råda mot narkotika i alla led av hanteringen. För att avhålla från narkotikadebut ska användning vara kriminaliserad. De brottsbekämpande insatserna ska koncentreras särskilt mot de kriminella som profiterar på missbruket genom tillverkning, smuggling och försäljning.

En nära samverkan mellan socialtjänst, hälso- och sjukvård och rättsväsende är viktig för att personer som hamnat i missbruk ska erbjudas hjälp. Ideella organisationer står för en viktig del av stödinsatserna till personer med beroendeproblem och ska få stöd av det allmänna för detta.

Missbruks- och beroendevården ska vara vetenskapligt grundad. Missbruksvården ska i största möjliga mån minska det mänskliga lidandet genom exempelvis substitutionsbehandling och sprututbytesprogram som kombineras med rehabilitering. Att stärka den enskildes motivation för att själv bryta missbruket är avgörande för framgång. Tvångsåtgärder kan förekomma om det krävs för att rädda människoliv.

I ett välfärdssamhälle som Sverige borde ingen behöva leva i hemlöshet. Skälen till hemlöshet varierar och har ofta samband med andra personliga problem. Därför krävs insatser från både socialtjänsten, psykiatrin, missbruksvården, frivården, hyresvärdar med flera. Ideella hjälporganisationer har en omistlig roll för många hemlösa, särskilt för dem som av olika skäl inte önskar kontakt med myndigheter.

3.3.3 Hälsa- och sjukvård

Vården ska vara jämlik. Var och en har rätt till god vård och omsorg oavsett bakgrund, kön, ålder, ekonomi eller bostadsort. Vård och omsorg ska i huvudsak betalas över skattsedeln och ska alltid organiseras utifrån individens behov.

Patientmakten ska stärkas och hälso- och sjukvården vara tydligt serviceorienterad. Patienten ska ha valfrihet inom alla områden där så är möjligt, och rätt till information om var behandlingen kan ges. Hälso- och sjukvårdslagen ska fastslå individens rätt att välja mellan olika offentliga eller privata vårdgivare, även om detta betyder behandling på annan ort, i annat landsting eller i annat EU-land.

Patientens insyn i vård- och behandlingsprocessen behöver stärkas. Grundregeln ska vara att patienten har tillgång till sin journal via nätet och bestämmer vilka som ska få ta del av den. Information om olika vårdgivare, vad gäller exempelvis behandlingsresultat och väntetider, ska vara lätt tillgänglig på nätet.

Vårdgarantin ska omfatta hela vårdkedjan, från diagnostik och undersökningar till återbesök och rehabilitering. Vårdgarantin ska utformas med hänsyn till patienter med särskilda behov, såsom täta kontroller.

Vårdmiljöer ska utformas med hänsyn till patienternas välbefinnande och integritet. Den som behöver vård på sjukhus ska ha rätt att ligga i eget rum. Detta är viktigt för både privatlivets och patientsäkerhetens skull.

Vård, behandling och rehabilitering av fysiska och psykiska sjukdomar ska ges på vetenskaplig grund. Personal i legitimationsyrken ska alltid arbeta i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet. Kunskap om alternativmedicin måste finnas för att kunna bedöma eventuell inverkan på den medicinska behandlingen.

Sjukvårdens organisation och finansiering står inför flera utmaningar. Det behövs en utökad nationell samordning och styrning. Det stärker likvärdigheten och valfriheten, förbättrar vårdmöjligheterna för sällsynta diagnoser och ökar tillgången till hälso- och sjukvård i landets glest befolkade delar.

Ett husläkarsystem där patientansvaret ligger i primärvården gynnar särskilt multisjuka och äldre medborgare. Avancerad sjukvård i hemmet ska vara ett väl utbyggt alternativ för dem som så önskar. För patientens skull ska vistelserna på akutsjukhus så långt möjligt minimeras och kommunerna ha hög beredskap att ta emot patienter som behöver fortsatt omsorg.

All vårdrelaterad statistik ska analyseras ur ett genusperspektiv. Kunskapen om skillnader mellan kvinnors och mäns sjukdomsbilder måste förbättras och hbt-kompetensen inom vården stärkas.

Kvinnan har rätt att bestämma över sin kropp. Aborträtten ska värnas och Sverige verka internationellt för att rätten till abort erkänns som en del av de mänskliga rättigheterna.

Tandvårdsförsäkringen ska vara generell och stimulera till förebyggande åtgärder och regelbundna kontroller. Ingen ska tvingas avstå från tandvård på grund av låg inkomst. Tandvård för barn och ungdomar ska vara helt kostnadsfri.

Rätten till vård och behandling är lika självklar för både fysiska och psykiska sjukdomar. Psykisk hälsa ska vara ett uttalat folkhälsomål. Även all behandling av psykisk ohälsa ska omfattas av patientsäkerhetslagen.

3.3.4 Äldreomsorg

Medicinska framsteg och bättre folkhälsa har skapat ett av vår tids viktigaste framsteg: den stigande medellivslängden och – för de allra flesta – fler friska år. Detta är en stor mänsklig vinst som leder till en ny syn på åldrandet och tillvaron som äldre, men också innebär utmaningar för att säkerställa en äldreomsorg av hög kvalitet.

Äldreomsorgen ska vara serviceorienterad och ha som uppgift att underlätta för den äldre att utforma sin vardag efter sina önskemål. Självbestämmande och valfrihet är lika viktigt för alla oavsett ålder.

En god äldreomsorg är en rättighet för alla som behöver den, oavsett ekonomi. Den offentligt finansierade äldreomsorgens kärnåtaganden ska vara skattefinansierade.

Äldreomsorgen ska präglas av valfrihet för den enskilde och mångfald i utbudet. Att olika aktörer erbjuder verksamhet och möjliggör fler alternativ för både brukare och anställda, till exempel omsorgsprofil eller språkkompetens. Avdragsrätten för hushållstjänster skapar ytterligare alternativ för äldre människor.

För att stärka den enskildes makt över sin vardag ska äldreomsorgens åtagande tydliggöras i en omsorgsgaranti med mätbara kvalitetskrav. Om omsorgsgarantin inte uppfylls ska den äldre få ersättning. Individens egna önsknings ska tydliggöras i ett ”Leva livet-kontrakt” som ska ligga till grund för innehållet i den dagliga omsorgen.

Trygghetsboenden ska vara ett alternativ för äldre som önskar bo med personal till hands och möjlighet att äta gemensamma måltider. Trygghetsboenden ska inte vara biståndsbedömda.

Stödet till anhöriga som tar hand om sina nära behöver förbättras. Anhörigstödet ska ingå i omsorgsgarantin. En anhörig som ger vård och hjälp till äldre ska kunna påverka stödets utformning och även få vissa försäkringsförmåner. Den civila sektorn ska få en större plats inom omsorgen om äldre och avlastningen till anhöriga.

3.3.5 Valfrihet i vård och omsorg

Var och en som behöver vård och omsorg i någon form ska ges stor makt att välja. Valfriheten i välfärdstjänsterna stärker individens makt och ska tillämpas på alla områden där så är möjligt.

Privata och offentliga utförare ska verka på lika villkor och ska omfattas av samma ersättningsregler och kvalitetskrav. En mångfald av utförare ökar valmöjligheterna för individen och ger en bredare arbetsmarknad för personalen.

Vårdval och etableringsfrihet ska råda i hela landet för den som lever upp till kvalitetskraven. Vinstdrivande företag ska kunna verka i välfärdssektorn så länge kvalitetskraven uppfylls och ägarna tar ett långsiktigt ägaransvar. Den utförare som håller otillräcklig kvalitet eller gör sig skyldig till allvarliga brister ska inte ha tillstånd att bedriva verksamhet inom välfärdssektorn.

Tillsynen ska ske i statlig regi utifrån nationellt fastställda kvalitetsnormer. Brukarmedverkan i kvalitetsarbetet ska underlättas, och meddelarfriheten för privat personal garanteras i lag. Auktoriserade kvalitetsrevisorer ska kunna anlitas som externa rådgivare av utförare, patient- och äldreorganisationer eller andra intressenter.

Idéburna organisationer och sociala företag som bedriver vård och omsorg utan vinstsyfte är viktiga aktörer i välfärden. Regelverk och upphandlingar ska utformas så att de får goda möjligheter.

3.3.6 Funktionsnedsättning

Att bestämma över sitt eget liv är en grundläggande rättighet. Den liberala politiken för människor med funktionsnedsättning är en del av det liberala frihetsuppdraget. Målet är att funktionsnedsättningen så långt som möjligt inte ska hindra individen från att leva ett självständigt liv och utveckla sina unika förmågor.

Samhällets insatser ska skapa förutsättningar för ett självständigt och ansvarstagande liv, men däremot inte lägga livet till rätta. Den enskilde ska ha makt över sin vardag. Valfrihet ska garanteras även för behovsprövade insatser. Samhällets insatser för barn med funktionsnedsättning ska utformas så att de skapar goda förutsättningar för hela familjen. Det offentliga ska också aktivt förebygga våld och övergrepp mot barn som är särskilt utsatta på grund av sin funktionsnedsättning.

Personlig assistans är avgörande för många möjlighet att leva ett självständigt liv. Den personliga rättigheten till assistans ska värnas i lag och likvärdigheten i bedömningarna förbättras. Kommuner som inte uppfyller sina åtaganden ska betala skadestånd.

En sysselsättningsgaranti ska finnas för alla med en psykisk eller rörelserelaterad funktionsnedsättning enligt lagen om stöd och service (LSS). Tillgången till gruppboenden och andra anpassade boenden för den som omfattas av LSS behöver förbättras.

En väl fungerande habilitering och tillgång till hjälpmedel är i många fall en förutsättning för möjligheten till arbete och utbildning. Valfrihet ska råda för den som behöver habilitering.

Undervisning i teckenspråk ska vara fritt tillgänglig för alla som behöver det, liksom anpassade läromedel för elever och studenter som behöver det på grund av sin funktionsnedsättning.

3.3.7 En bättre start för utsatta barn

Alla barn förtjänar en bra start i livet. Barn och unga med svåra hem- eller uppväxtförhållanden tillhör samhällets mest sårbara. De stödjande strukturer som finns i förskola, skola, fritidshem och föreningsliv kan ge stadga åt en i övrigt instabil tillvaro. En hög kvalitet i verksamheter för barn och ungdomar är därför särskilt viktig för barn i utsatta situationer.

Tidiga och förebyggande insatser är avgörande. Socialtjänsten ska erbjuda ett brett utbud av öppna insatser som ges utan att de medverkande blir föremål för myndighetsutövning. Valfrihet ska finnas inom de öppna insatserna, t.ex. familjerådgivning. När en hel familj behöver socialtjänstens stöd ska barn ha rätt till ett eget ombud.

För att förhindra att barn far illa och förebygga placeringar bör socialtjänsten kunna föreskriva obligatoriska åtgärder.

Det offentliga ansvar är särskilt stort för de barn som placerats från sina föräldrar. Familjehem ska få utbildning och stöd för att klara sitt uppdrag. Placerade barns fri- och rättigheter ska vara tydligt angivna i lagen, och placerade barn ska ha rätt att få information.

För placerade och omhändertagna barn är skolgången ofta avgörande. Varje barn som placerats från sina föräldrar ska garanteras allt det stöd som behövs för att klara utbildningen. Skräddarsydda insatser och specialpedagogiskt stöd är viktiga investeringar i barnets framtid.

Fler familjehemsplacerade barn bör få sina familjehemsföräldrar som vårdnadshavare. Möjligheten till adoption av barn som väntas tillbringa hela uppväxten i familjehem bör öka.

4 Ett hållbart samhälle

Mänskligheten står i dag inför globala utmaningar som klimatförändringar, brist på rent vatten, utarmning av den biologiska mångfalden och livsmedelsförsörjning för en växande befolkning. Dessa utmaningar hänger samman.

Att bryta beroendet av fossila bränslen är nödvändigt för klimatet. När förnybar energi byggs ut måste hänsyn tas till biologisk mångfald och naturvärden.

De krav på förändring som miljöhoten innebär får inte leda till ökad isolering mellan länder, detaljstyrning av människors vardagsliv eller motverkande av den fria ekonomins förutsättningar.

Sverige ska vara en förebild och en pådrivande kraft i det globala arbetet för ett hållbart samhälle. Ett land som visar ledarskap och förenar välstånd med ansvar för miljö och klimat. Fler gemensamma beslut på EU-nivå och global nivå är nödvändiga, både för miljöns skull och för att skapa rättvis konkurrens.

4.1 Miljö och klimat

Miljöproblemen kräver handling på global, nationell och lokal nivå. På grund av mänsklig aktivitet håller klimatet på att rubbas, den biologiska mångfalden minskar i snabb takt och havsmiljön är allvarligt skadad. Vattenförsörjningen är hotad på många ställen på vår planet. Näringsläckage urlakar den odlingsbara jorden och övergöder haven.

Det finns både ekologiska och ekonomiska argument för att slå vakt om miljön. Djupast sett är det en moralisk fråga. Vi har inte rätt att lämna över en värld till våra barn som är fattigare än den vi ärvde av våra föräldrar. Denna förvaltarskapstanke bottnar i en liberal idétradition som manar till ett ansvarsfullt nyttjande av naturens resurser.

Varje människa har ett eget ansvar för sina handlingar i rollen som ägare, brukare, producent eller konsument. Liberal miljöpolitik handlar om ansvarstagande utifrån kunskap och marknads-ekonomiskt tänkande. Ett samhälle som främjar kunskap och nytänkande har bäst möjlighet att ta sig an miljöutmaningarna. Liberal miljöpolitik tar avstånd från symbolpolitik och åtgärder som dövar samveten i stället för att rädda miljön.

EU-samarbetet är vårt viktigaste instrument för att driva på miljöarbetet. EU:s ambitioner på miljö- och klimatområdet måste höjas och regelverken skärpas.

Klimatförändringarna är vår generations största miljöhot. Endast genom globala överenskommelser kan de klimatpåverkande utsläppen minskas i tillräcklig omfattning för att hålla ökningen av jordens medeltemperatur under kontroll. Ambitionerna för det internationella samarbetet i klimatfrågor måste höjas, och Sverige ska tillhöra de pådrivande krafterna.

För att stabilisera klimatet är miljöanpassning inom transportsystemet, energisystemet och jord- och skogsbruket särskilt viktiga utmaningar. Generella och teknikneutrala ekonomiska styrmedel, såsom koldioxidskatt och handel med utsläppsrätter, är det mest effektiva redskapet. De ekonomiska styrmedlen bör i första hand samordnas på EU-nivå, till exempel genom minimiskatter.

Teknisk utveckling är en central del av lösningen på dagens miljöproblem. Därför behövs fortsatt höga ambitioner för forskning och utveckling. Sverige ska erbjuda internationellt attraktiva forskningsmiljöer på miljöområdet.

Principen att förorenaren betalar ska upprätthållas. Vi vill driva en tillväxtpolitik där effektivisering stimuleras. Därför behöver miljöavgifter och miljöskatter höjas samtidigt som andra skatter sänks och andra satsningar genomförs för att stärka näringslivets konkurrenskraft. Vid offentlig

upphandling ska tydliga miljö-, klimat- och hälsoskydds krav kunna ställas och långsiktigt hållbara produkter kunna premieras.

Sverige omges av hav som behöver skyddas genom avtal mellan alla kuststater. Det behövs tydliga sanktioner vid överträdelser av bestämmelser gällande utsläpp, vattenrening, transportsäkerhet och fiske.

Alla har rätt till rent vatten. Dricksvattenförsörjningen måste säkras och fler yt- och grundvattentäkter ges skydd.

Kemikalielagstiftningen ska utgå från försiktighetsprincipen. Den europeiska kemikalielagstiftningen behöver skärpas, och särskild hänsyn tas till barn och ungas känslighet samt till den samlade effekten då flera olika kemikalier samverkar. Tillsynen behöver förbättras och sanktionerna skärpas. Det behövs ett globalt samarbete inom FN för att få bort användningen av de farligaste kemikalierna.

Avfallens miljöpåverkan ska minskas genom fungerande återanvändning och återbruk. Ett kretslopp av växtnäring mellan stad och land måste utvecklas. Målet ska vara att alla grundläggande råvaror, såsom växtnäring och mineraler, ska cirkulera i produktionssystemet och att de små mängder med farliga ämnen som ändå återstår ska hanteras på ett miljösäkert sätt. Avfallspolitiken måste förebygga och förhindra att tungmetaller, läkemedelsrester och andra farliga ämnen sprids i naturen.

Bevarandet av bördig jordbruksmark är viktig för matförsörjningen av den växande världsbefolkningen. Samtidig hotas bördigheten av klimatförändringar, erosion och bebyggelse för bostäder, industri och infrastruktur. Om möjligt ska annan mark användas för byggnationer.

4.2 Energi

Energifrågan är global. Klimatförändringarna fortsätter, samtidigt som det alltjämt finns stor tillgång till relativt billiga fossila bränslen. Energisystemet behöver ställas om så att alla människor får tillgång till el och annan energi producerad på ett sätt som varken hotar klimatet eller utarmar värdefull natur.

EU:s gemensamma energipolitik ska utvecklas. Detta behövs för att EU-medborgarna ska ha en tillförlitlig energitillförsel, för att näringslivet ska ha jämlika villkor samt av säkerhetspolitiska skäl.

Energisystemets miljö- och klimatteffekter ska minskas genom energieffektivisering och en successiv introduktion av klimatneutrala produktionsformer. För att driva på miljöanpassningen behövs generella regelverk för utsläpp och säkerhet, samt ekonomiska styrmedel. Staten ska i största möjliga mån vara neutral mellan energislag som uppfyller miljö- och säkerhetskraven.

Höjningar av miljöskatter och slopade subventioner ska kompenseras med skattesänkningar som bibehåller näringslivets konkurrenskraft och enskilda människors köpkraft.

För alla energislag ska finnas tydliga miljö- och säkerhetskrav. Det finns en stor potential att fortsätta bygga ut förnybara energislag, bland annat vindkraft, solenergi, biogas och vågkraft.

Utbyggnad av vindkraft ska koncentreras till redan exploaterade områden och platser med relativt låga värden för naturvård, kulturmiljö och friluftsliv. Vindkraftsparker får inte inkräkta på skyddade naturområden, och särskild hänsyn ska tas till miljöerna i kust- och fjällandskapet.

Biobränsle kan bidra till energiomställningen mot mindre klimatpåverkan. Men på global nivå kan det även skada biologisk mångfald och konkurrera med matproduktion. Bioenergi bör i första hand utvinnas ur avfallsprodukter eller odlas på mark med ringa naturvärden som inte kan användas för matproduktion.

Vattenkraften kan utvecklas genom effektivisering, inte genom ökad exploatering. Denna modernisering ska också innebära krav på att kraftverken lever upp till dagens miljöregler. De fyra

nationalälvarna ska fredas från utbyggnad, liksom övriga i lag skyddade vattendrag samt bäckar, åar och andra mindre vattendrag. Anläggningar för vattenkraft ska vara utformade så att skadorna för vandrande fisk minimeras.

Kärnkraften är viktig för klimatneutral elproduktion. Nya kärnkraftsreaktorer som klarar högt ställda säkerhetskrav ska kunna byggas i Sverige. Fortsatt forskning och utveckling behövs för att minimera riskerna vid drift samt hantering av bränsle och avfall.

4.3 Naturvård

Naturvården måste få en renässans. För att bevara och utveckla den biologiska mångfalden i form av olika naturtyper och arter behövs ökade restaureringsinsatser och fler skyddade sammanhängande områden både på land och i vatten. Staten ska sträva efter god samverkan med markägare och lokalbefolkning i naturvård och viltförvaltning.

Allmänhetens tillgång till skog, mark och stränder ska värnas. Fjäll-, skogs- och kustområden samt sjöar och vattendrag med höga naturvärden ska ha ett starkt skydd.

För den biologiska mångfaldens och friluftslivets skull behövs det ett starkare strandskydd i trakter med högt exploateringsstryck. Det bör samtidigt vara lättare att få dispens från strandskyddet i områden med lågt exploateringsstryck.

Allemansrätten ska värnas. Allmänhetens möjlighet att utan avgifter kunna röra sig i skog och mark tillhör det mest centrala i den svenska synen på människans relation till naturen. Särskilda friluftsanläggningar ska kunna finansieras via användaravgifter.

Allt fler arter hotas av utrotning. Hotade växter och djur ska skyddas genom fridlysning, information och biotopskydd. Det internationella samarbetet mot smuggling och olovlig jakt ska fördjupas.

Sverige ska ha livskraftiga stammar av alla de fem stora rovdjuren: björn, järv, lo, varg och kungsörn. Dialog med lokalbefolkningen i berörda områden är en viktig del av rovdjursförvaltningen.

4.4 Jordbruk, skogsbruk och fiske

Den växande befolkningen innebär stora utmaningar när det gäller att trygga en hållbar livsmedelsförsörjning. Att öppna marknader för handel stimulerar livsmedelsproduktion och effektiv användning av åkermark. Ny teknik och ekonomiska styrmedel driver på miljöanpassningen.

Ett hållbart jord- och skogsbruk är en del av lösningen på dagens miljöutmaningar. Redan med nuvarande teknik skulle jord- och skogsbruket kunna vara självförsörjande på hållbar energi. Det finns goda möjligheter att förbättra avkastningen på ett miljövänligt sätt genom att anpassa växtsorter, bruksmetoder och näringsämnen efter lokala förhållanden. Rätt använd kan bioteknik bidra till att få fram bättre skördar och näringsinnehåll.

EU:s jordbrukspolitik behöver reformeras i grunden. Samtliga direktstöd och marknadsstörande regleringar ska fasas ut så snart som möjligt, och i stället behövs ökade satsningar på landskapsvård, miljöskydd och bevarad biologisk mångfald. Jordbruks- och livsmedelspolitiken ska ha ett tydligt konsument- och hållbarhetsperspektiv.

Ett kretslopp där näringen går från jord till bord och sedan tillbaka till jorden är avgörande för en hållbar livsmedelsförsörjning. Läckaget av näringsämnen från odlingsmark och hushåll ut i sjöar, vattendrag och hav behöver bromsas och hållbar återvinning av biologiskt avfall introduceras i bred skala. Särskilt viktigt är detta i ljuset av att fosfor är på väg att bli en bristvara.

Jordbruket ska i likhet med andra sektorer bära sina egna miljö- och klimatkostnader, men också ersättas för kollektiva nyttigheter som naturvård samt bevarande av den biologiska mångfalden. Därigenom förstärks drivkrafterna för effektivisering och klimatsmart teknik.

Den svenska skogspolitiken ska vila på två jämställda mål, produktionsmålet och miljömålet. Skogens potential inom förnybara material, kemiska produkter, textilier och energiproduktion ska tillvaratas. Miljöhänsynen inom skogsbruket måste öka. Avverkningsmetoder måste kunna variera utifrån miljöhänsyn. Både staten och skogsnäringen har ett långtgående ansvar att skydda skogens ekosystemtjänster, bevara den biologiska mångfalden och slå vakt om naturvård och miljöhänsyn. De återstående gammelskogarna ska ges starkare skydd.

Fisket måste bedrivas på ett långsiktigt hållbart sätt och hålla sig inom ramen för vetenskapliga bedömningar av vad bestånden tål. Regelverket ska gynna småskaligt och kustnära fiske samt främja utveckling av fiskemetoder och fiskeredskap med stor selektivitet som är skonsamma för de lokala ekosystemen och förhindrar icke önskvärda bifångster.

Hur vi hanterar våra djur är ett mått på vår civilisation och en förutsättning för en god folkhälsa. All djurhållning måste garantera djuren ett värdigt liv och en anständig död. Kontrollen av att nationella lagar och EU-regler efterlevs måste skärpas.

4.5 Transporter och infrastruktur

Människors frihet och välbefinnande gynnas av goda kommunikationer. Rörligheten för människor, idéer, kapital, varor och tjänster ska underlättas, såväl i städer som på landsbygden. Så skapas nya möten, nya idéer och ökad dynamik i samhället och i ekonomin.

Sverige behöver fortsatt stora investeringar i infrastruktur. Järnvägsnätet för gods- och persontransporter är i starkt behov av upprustning och utbyggnad, liksom vissa delar av vägnätet. För att höja investeringstakten ska fler nya projekt kunna avgiftsfinansieras.

Sverige ska vara en föregångare vad gäller IT-infrastruktur. Särskilt viktigt är det att möjliggöra bättre IT-kapacitet utanför städer och i glesbygd. För att kompensera för höga utbyggnadskostnader i dessa områden, ska staten vid behov medfinansiera denna utbyggnad.

Frihandel leder till effektivare hushållning med resurser och snabbare teknikspridning. Ökade transporter påverkar dock i sin tur miljön. Internationella överenskommelser behövs om skatt och avgifter på utsläpp från långväga transporter.

För att stimulera till övergång till klimatneutrala bränslen och energieffektiva fordon behövs ekonomiska styrmedel där varje transportslag successivt bär en allt större del av sina miljö-kostnader. Hela transportsektorn ska på sikt införlivas i EU:s utsläppshandelssystem.

I städer med trängsel- eller miljöproblem bör nyttotrafik och kollektivtrafik ges större utrymme på bekostnad av privatbilism. Detta görs genom god stadsplanering och miljöavgifter, t.ex. trängselavgifter, som ska beslutas på lokal eller regional nivå och vars avgifter ska stanna på regional nivå. Det behövs sammanhängande stråk för att underlätta gång- och cykeltrafik både inom och mellan samhällen.

Transportpolitiken måste erkänna bilens roll på landsbygden. De regionala och enskilda vägarna är avgörande för en levande landsbygd och glesbygd.

Goda möjligheter till sjötransporter är ett viktigt inslag i infrastrukturen. Stora godsvolymer kan transporteras med låga klimatutsläpp per tonkilometer, samtidigt som vägar och järnvägar avlastas.

4.6 Bostäder

Att ha makt över det egna boendet är viktigt för den enskildes frihetskänsla. Målet är att alla ska kunna ha en bostad med en upplåtelseform som stämmer med de egna önskemålen och den egna livssituationen.

Det byggs för få bostäder. I dag sker den stora folkökningen i städer och andra tätorter. Det innebär utmaningar för att skapa utrymme för ökat byggande samtidigt som skönhetsvärden och kulturarv bevaras.

För att öka byggandet i Sverige bör konkurrensen öka och reglerna kring byggande på såväl statlig som kommunal nivå förenklas. Byggnormerna bör förenklas, överklagandeprocessen förkortas och möjligheterna till att begränsa kommunala särkrav ses över.

Framtidens samhällen måste byggas på ett miljömässigt hållbart sätt. Plan- och byggregler ska stimulera energieffektivitet. Det behövs samhällsplanering för att klara klimatförändringarnas följder, till exempel höjda vattennivåer.

I samhällsplaneringen ska det kommunala planmonopolet användas i högre grad för att skapa förutsättningar för kollektivtrafik till nya områden. I större städer är förtätning av miljöskäl att föredra framför utglesad kringbebyggelse.

Bostadsmarknaden på expansiva orter präglas av inlåsnings effekter och stelhet. Detta drabbar särskilt dem som vill få fotfäste och komma in på bostadsmarknaden: ungdomar, invandrare och nyinflyttade.

Hyressättningen behöver i större utsträckning avspegla konsumentens efterfrågan och individuella val, till exempel till- och frånval. Förändringar av bruksvärdessystemet måste kombineras med regler som ger hyresgäster långsiktigt förutsebara villkor och ett skydd mot plötsliga höjningar av hyran för den befintliga bostaden.

Ökad trygghet är en central fråga för att lyfta utsatta bostadsområden. Av avgörande betydelse är att rättssamhället har tydlig närvaro och att alla boende känner tryggheten i att brott beivras. Attraktiva offentliga rum ökar känslan av trygghet.

Det förebyggande arbetet mot vräkning, särskilt av barnfamiljer, behöver stärkas. Hyresvärdar ska alltid ha som ansvar att förvarna socialtjänsten när det uppstår risk för vräkning.

5 En demokratisk värld

Globaliseringen förändrar världen. Våra ömsesidiga kontakter med andra länder och världsdelar fördjupas. Vi liberaler välkomnar detta. Vi bejakar det europeiska samarbetet och fortsätter arbeta för en öppnare värld.

De fria länderna har ett ansvar att underlätta spridningen av den samhällsmodell som förenar demokrati, marknadsekonomi och mänskliga rättigheter. Sverige ska vara en stark röst för dessa värden och ge stöd åt de människor som utmanar förtrycket.

Europa ska vara en kontinent som löser konflikter genom samarbete i stället för våld och som är en trovärdig och ledande global aktör för demokrati, frihet och respekt för varje människas rätt att själv göra sina livsval. Detta kräver ett starkt liberalt engagemang för att alla europeiska medborgares rättigheter respekteras också på hemmaplan och för att det finns en tydlig och samlad europeisk röst i utrikespolitiken.

En bra garanti för ett öppet och tolerant samhälle är sociala nätverk som skapar tillit. De kopplingar som uppstår i frivilliga möten mellan människor är grunden för den förmåga till fredlig samverkan som möjliggör demokrati, marknadsekonomi och välfärd.

Sverige ska vara ett land där vi tar gemensamt ansvar för att utveckla demokratin, där rättstrygghet råder och där det civila samhället blomstrar.

5.1 Det civila samhället

Människan är beroende av kontakter med andra. För att skapa ett stabilt samhälle, där människor tillåts växa, känna trygghet och utveckla sig själv och sin omgivning behöver vi förankringar, fasta punkter i livet och sammanhang där vi känner oss bekräftade och hemma. Det skapar en grund för ökat ansvarstagande, samarbete och tilltro mellan människor.

Det civila samhället ökar det demokratiska deltagandet och människors inflytande i samhällliga processer. Den offentliga makten ska söka dialog med civilsamhällets aktörer och ska även bidra till att främja jämställda villkor i den civila sektorn.

Utrymmet för ideella insatser i vård och omsorg, utbildning och kultur, bistånd och totalförsvaret ska öka. Det offentliga ska i sin samverkan med civilsamhället respektera civilsamhällets oberoende.

Politiken ska bidra till att det civila samhället ges goda förutsättningar. Det ska vara enkelt och uppskattat att engagera sig i en idrottsklubb, scoutkår, folkbildningsorganisation, social hjälporganisation, intresseorganisation eller någon annan del av det civila samhället.

Trossamfunden är en central del av det civila samhället. Staten har ett ansvar för att säkra en fri religionsutövning, men ska inte ta ställning för en viss religion eller vissa samfund. För att Svenska kyrkan ska stå helt fri från statlig styrning ska den särskilda lagen om Svenska kyrkan avskaffas.

För att stärka civilsamhällets finansiering ska avdragsrätten för enskilda gåvor till ideella organisationer utökas kraftigt.

5.2 Rättssamhället

5.2.1 Rättstrygghet

Rättsstaten ska stärkas. Sverige ska vara ett tryggt land att leva i. Alla kan bidra till ett tryggare Sverige, men det är endast staten som ska bekämpa brott och ansvara för en fungerande rättsordning. Effektiviteten i rättsväsendet behöver förbättras så att handläggningstiderna kortas, fler brott anmälas och klaras upp samt färre brottsanmälningar avskrivs.

Ingen människa föds kriminell eller är dömd att förbli kriminell. Dåliga uppväxtvillkor, missbruk och socialt utanförskap ökar risken för kriminalitet. En socialliberal rättspolitik förenar brottsbekämpning med ett brett förebyggande arbete samt med en kriminalvård som ger individen förutsättningar att bryta med en kriminell livsstil.

I ett samhälle med öppnare gränser krävs också starkare internationell samverkan mot brott. Det europeiska polissamarbetet Europol ska utvecklas till en europeisk polismyndighet med befogenhet att utreda gränsöverskridande brott, och åklagarsamarbetet Eurojust bli en europeisk åklagarmyndighet med rätt att bedriva förundersökningar. Gemensamma brottsregister och gemensamma polis- och insatsstyrkor bör upprättas.

Polisverksamheten ska vara samlad i en nationell myndighet med lokal närvaro i hela landet. Synlighet och närhet är avgörande för polisens långsiktiga förtroende och möjlighet att förhindra brott.

En stor del av alla brott sker under inflytande av alkohol och andra droger. Narkotikahandeln är också en central inkomstkälla för den organiserade brottsligheten. En effektiv brottsbekämpning hänger därför ihop med en restriktiv alkoholpolitik och nolltolerans mot narkotika.

Tidiga och tydliga insatser för unga brottslingar ökar möjligheten att bryta ett kriminellt beteende. Samarbetet mellan polis och socialtjänst behöver utvecklas och rättsprocesser med ungdomar som misstänkta eller målsägande handläggas snabbare. Kvaliteten på den slutna ungdomsvården ska förbättras och alla intagna garanteras individuell uppföljning.

Insatser för att stödja brottsoffer är ett huvuduppdrag för både rättsväsende och socialtjänst. Även barn som upplever våld inom familjen är brottsoffer. Brottsofferjourerna och kvinnojourerna är ett omistligt komplement till samhällets stöd.

Sexualbrottslagstiftningen måste utgå från brottsoffrets rätt till sexuell integritet. Sexualbrottslagstiftningen ska kompletteras med en separat straffbestämmelse om sexuella handlingar som genomförs utan en persons samtycke, samt om att den ska kunna dömas som borde förstått att samtycke inte förelegat.

Insatserna för att förebygga och förhindra våld i nära relationer måste fokusera på förövarna. Förövarna ska genomgå behandling samt kunna åläggas omfattande begränsningar i den geografiska rörelsefriheten.

Det ska vara förbjudet att köpa sexuella handlingar. Prostitution är i dag ofta en del av den gränslösa organiserade människohandeln. Den viktigaste insatsen är att få bort efterfrågan. Prostituerade ska få skydd och stöd att gå vidare.

Skadestånd som döms ut i domstol i samband med brott ska kunna utbetalas i förskott av staten, som sedan återkräver beloppet av den dömda. Den allmänna rättshjälpen ska stärkas.

Nämndemannasystemet ska reformeras och rekryteringen breddas. Villkoren och utbildningen måste förbättras. Nämndemän ska finnas i första instans.

Påföljdssystemet ska förändras så att återfall och upprepad brottslighet ger strängare straff, liksom medverkan i organiserad brottslighet. Det kan även finnas särskilda brottstyper där det kan vara

befogat att skärpa straffsatserna för att underlätta rehabilitering eller markera allvaret i den kränkning som brottet utgör.

Intagna på fängelser ska erbjudas arbete, behandling och utbildning under strafftiden. Den som lider av psykisk sjukdom måste kunna erbjudas en god vård. Målet med tiden i fängelse är att den intagne efter avtjänat straff ska ha bättre förutsättningar att klara ett liv i frihet.

Den som avtjänat sitt straff ska få ökade möjligheter till ett tidsbegränsat jobb med offentligt stöd för att underlätta anpassningen till ett vanligt liv. Det civila samhället kan stärka den enskildes väg ut från den brottsliga banan när nya nätverk behövs för att etablera en ny start på livet.

Reglerna för skuldsanering ska ändras så att överskuldsatta får större möjlighet att bli skuldfria.

5.2.2 Rättssäkerhet och integritet

Rättssäkerheten och skyddet för de medborgerliga fri- och rättigheterna behöver förstärkas. Därför ska en författningsdomstol inrättas i Sverige. Justitieombudsmannens ställning ska stärkas, bland annat genom att JO ges rätt att utöva tillsyn över hur myndigheter lever upp till svenska åtaganden enligt internationella konventioner.

Den enskildes möjligheter att hävda sina rättigheter gentemot myndigheterna måste öka. Tillsynen över myndigheternas maktutövning mot enskilda behöver utvecklas genom starka tillsynsmyndigheter för bland annat polis, kriminalvård och socialtjänst. Rätten till kompensation eller skadestånd vid myndigheters misstag eller övergrepp behöver förbättras.

Skyddet för den enskildes integritet ska stärkas. Åtgärder som påverkar den personliga integriteten negativt är endast berättigade om ett motstående intresse väger uppenbart tyngre och åtgärden är effektiv. Alla nya lagförslag ska analyseras ur integritetssynpunkt. Datainspektionen ska omvandlas till en heltäckande integritetsinspektion. Redan införda lagar med stark påverkan på den personliga integriteten ska regelbundet utvärderas.

Övervakning och registrering ska inte användas för andra syften än vad som var de ursprungliga motiven eller vad som var känt för den individ som lämnade uppgifterna. Om samhällsutvecklingen gör att nya behov uppstår måste det avgöras politiskt och i vissa fall rättsligt om dessa behov väger tillräckligt tungt för att vidga insamling och användning av uppgifterna.

Restriktivitet ska råda när det gäller kameraövervakning på offentliga platser. Alla ska enkelt kunna få information om på vilka platser kameraövervakning förekommer.

Den enskildes rätt att få insyn i privata företags hantering av personuppgifter måste öka. Det behövs en ökad medvetenhet om företags lagring av personuppgifter exempelvis på nätet och i kund-databaser.

5.3 Det levande folkstyret

Ansvar för demokratins fortlevnad ligger ytterst hos medborgarna själva. Det behövs ett ständigt och uthålligt arbete för att upprätthålla demokratiska värderingar. Varje generation behöver på nytt erövra demokratin.

Demokratin förutsätter aktiva medborgare och ett levande demokratiskt samtal. Det behövs fler möjligheter att följa den politiska processen och påverka beslutsfattandet. Särskilt viktigt är det att verka för att kvinnor och män har samma rätt och möjlighet att vara aktiva medborgare, och att motverka maktklyftor som baseras på skillnader i kunskap eller tilltro till den politiska processen. En systematisk medborgardialog bidrar till att medborgarnas kunskaper och intresse tas tillvara även mellan valen.

Demokratin förutsätter att medborgare vill och vågar engagera sig politiskt. Den grundläggande rättigheten att engagera sig politiskt måste värnas och hot och trakasserier mot politiskt aktiva och förtroendevalda måste aktivt bekämpas.

För att förstärka väljarens makt ska procentspärrarna i personvalet sänkas, så att ett partis kandidater tar mandat i samma ordning som de fått personkruss.

En karensregel bör införas för statsråd och statssekreterare som går vidare till enskilda uppdrag där känslig regeringsinformation kan komma till användning.

Partiernas skyldighet att redovisa källorna för sin finansiering ska vara reglerad i lag.

På regional nivå ska Sverige vara indelat i direktvalda regioner med ansvar för bland annat sjukvård, kollektivtrafik, näringslivsutveckling och regionplanering. Staten ska underlätta för de kommuner som vill gå samman för att höja kvaliteten på servicen och minska sårbarheten.

Offentlighetsprincipen har en grundläggande betydelse för att förankra och fördjupa folkstyret, och är en förutsättning för granskning och debatt. Diarier och allmänna handlingar bör i större utsträckning göras tillgängliga på nätet för att underlätta insyn. Offentligt finansierad verksamhet ska omfattas av samma regler om sekretess och meddelarskydd oavsett om den bedrivs i allmän eller privat regi, och även om den drivs i bolagsform. Extra viktigt är detta i vård, skola, omsorg och andra områden som särskilt påverkar enskilda människor.

5.3.1 Ett starkt Europasamarbete

Samarbetet i Europa gör individen friare, Sverige rikare och vår omvärld tryggare, och ger oss möjlighet att lösa gränsöverskridande problem. Fred, demokrati och mänskliga rättigheter, brottsbekämpning, ekonomi, handel och hållbar utveckling är några av de frågor som Europas länder behöver hantera gemensamt och där Sverige ska vara med och göra en insats. Som liberaler vill vi att Sverige ska delta fullt ut i Europasamarbetet och sträva efter att vara en del av EU:s kärna.

EU ska vara en union som är öppen och demokratisk och där medborgare känner förtroende för det europeiska samarbetet. Nationalism, protektionism och stängda gränser ska höra till historien.

EU ska stå öppet för alla europeiska länder som respekterar demokratin och de mänskliga rättigheterna samt har en fungerande rättsstat och marknadsekonomi. Länder som ligger helt eller delvis i Europa och uppfyller dessa krav ska kunna bli medlemmar av unionen.

Vår vision är ett federalt Europa som står starkt och enat i de frågor där samarbete behövs, och som lämnar andra frågor åt medlemsländerna och medborgarna själva. Federalism bygger på principen att maktindelningen mellan unionen och medlemsländerna regleras i grundlag. Ett sådant system innebär en tydligt reglerad makt- och ansvarsfördelning där EU ägnar sig åt frågor där de lokala, regionala och nationella nivåerna inte räcker till. Detta, liksom medborgarnas rättigheter, bör slås fast i en konstitution för EU.

Europaparlamentet och rådet bör få jämbördig makt och de nationella parlamentens inflytande i EU-samarbetet ska stärkas. EU-kommissionens legitimitet behöver förbättras. Därför bör medborgarnas inflytande över tillsättningen av kommissionens ordförande öka.

EU-samarbetet ska på alla områden så långt som möjligt ske med deltagande från samtliga länder. Om några länder fördjupar sitt samarbete på ett område måste det ske i former som gör det möjligt för fler länder att ansluta sig efterhand. Ett Europa där det egentliga beslutsfattandet sker i andra forum än EU:s egna leder till att Sverige tappar inflytande. Europaparlamentet ska alltid fatta beslut med deltagande av ledamöter från samtliga medlemsländer. En jämn könsfördelning måste uppnås i EU:s institutioner.

EU:s kultur-, turism- och mediepolitik ska till största delen återföras till nationell nivå. Samtidigt bör det ekonomiska samarbetet fördjupas. Direktstöden till jordbruket ska avvecklas medan landsbygdsstödet behålls och satsningar på landskapsvård och miljö utvecklas. Regionalstödet ska minska och koncentreras till satsningar som stärker konkurrenskraften och förmågan att hantera strukturomvandlingar. Europeiska ekonomiska och sociala kommittén bör läggas ner.

EU ska ha en offentlighetsprincip och meddelarfrihet med samma innebörd som i den svenska lagstiftningen, i syfte att garantera öppenhet och insyn. Revisionsrätten bör få ett vidgat mandat att även granska effektiviteten hos EU:s institutioner och myndigheter.

Respekten för de mänskliga rättigheterna behöver stärkas inom EU-länderna. EU ska årligen offentliggöra rapporter om situationen för de mänskliga rättigheterna i varje medlems- och kandidatland. Systematiska brott mot de mänskliga rättigheterna ska få konsekvenser som kan trappas upp stegvis. Till dessa följer hör minskade eller indragna utbetalningar, eller i grova fall suspenderad rösträtt i rådet.

5.4 Globalt samarbete

5.4.1 Global utveckling

Demokrati, jämställdhet, frihandel, anti-korruption, privat äganderätt, rättsstat, utbildning och marknadsekonomi är de viktigaste faktorerna till utveckling. Globaliseringen av världen har inneburit att andelen extremt fattiga har minskat dramatiskt. Samtidigt återstår många utmaningar.

Arbetet för varje människas rätt till goda livschanser stannar inte vid det egna landets gränser. Politisk ofrihet, förtryck av kvinnor, trakasserier av minoriteter, svält och undernäring, mödradödlighet, infektionssjukdomar, brist på skolgång och sjukvård bjuder varje liberal till handling.

Sverige bör samarbeta nära med andra länder, både globalt och med våra närmaste grannländer i Norden och Europa. De nordiska länderna kan, liksom vi har gjort tidigare med t.ex. passfrihet och gemensam arbetsmarknad, fortsätta att gå före och riva gränshinder snabbare än andra. Vi kan också verka tillsammans för gemensamma värderingar i Europa och globalt.

Demokrati ska vara det övergripande målet för utvecklingsbiståndet. Därför ska bistånd till demokratiserande krafter, institutionsbyggande, korruptionsbekämpning och rättsstatliga strukturer samt jämställdhet och sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter prioriteras. Den rikare världen ska bidra med tekniskt och ekonomiskt klimatbistånd till de fattigaste länderna.

Ett värderingsstyrt, generöst och effektivt bistånd handlar om solidaritet och ansvarstagande för vår omvärld. Det svenska biståndet ska uppgå till en procent av bruttonationalinkomsten. Det långsiktiga målet ska vara att utvecklingen i världen leder till att biståndet inte längre behövs och därmed kan avvecklas.

5.4.2 Säkerhets- och försvarspolitik

Grunden för Sveriges säkerhetspolitik ska vara samarbete med andra demokratier. Nato är den absolut viktigaste samarbetsorganisationen för säkerhet och ömsesidigt försvar i Europa, och är hörnstenen i det transatlantiska samarbetet mellan Europa och USA. Sverige ska söka medlemskap i Nato. Ett svenskt medlemskap i Nato är också nödvändigt för att fördjupa det nordiska samarbetet.

Europeiska unionen är det främsta forumet för svensk utrikes- och säkerhetspolitik. EU:s insatser i ett stort antal civila och militära fredsoperationer har bidragit till konfliktförebyggande och stabilitet världen över.

Sverige måste alltid ha en nationell försvarsförmåga. Det svenska försvarets huvuduppgift, att försvara Sveriges territorium och dess befolkning, ska vara avgörande för hur försvaret utformas. Mot bakgrund av utvecklingen i vårt närområde behöver det svenska försvaret stärkas. Om det krävs för landets försvar ska en könsneutral värnplikt kunna tillämpas på nytt.

Det finns ett stort behov av internationella kris- och konflikthanteringsförmågor. Fler civila och militära fredsinsatser behövs. Kvinnors situation i krig och betydelse för fred ska synliggöras. Fler svenskar bör ställas till förfogande för internationella insatser i FN:s, EU:s eller Natos regi.

Många fria stater är beroende av odemokratiska regimer för sin energiförsörjning. Att bryta behovet av olja och gas är inte endast en miljöfråga utan i högsta grad en säkerhetspolitisk fråga. Den utveckling där odemokratiska eller rentav totalitära stater förvärvar strategiska tillgångar i demokratiska länder, till exempel hamnar, elnät eller liknande, måste ses i ett säkerhetspolitiskt perspektiv. Det finns en potentiell risk för att dessa kan komma att utnyttjas för politisk utpressning i framtiden.

Sverige ska inte exportera vapen till diktaturer. I företag som helt eller delvis ägs av den svenska staten ska det finnas kriterier gällande affärsrelationer med odemokratiska regimer.

5.4.3 Stärk världens demokratikrafter

En fortsatt demokratisering är den viktigaste faktorn för en långsiktigt fredlig utveckling. Demokrati är ingen lyx som bara passar länder som har nått en viss utvecklingsnivå. Varje människa har rätt att få leva i frihet. Demokratier har avgörande betydelse för att minska risken för konflikter inom och mellan länder. Demokratier startar inte krig mot andra demokratier.

Sverige ska vara en röst för global frihet och ge stöd åt de modiga människor som verkar för demokratisering av världens återstående diktaturer. Ingen enskild händelse skulle bidra lika mycket till ökad frihet som om Kina skulle demokratiseras.

Informationsutbyte och kontakter med omvärlden är avgörande för demokratikrafterna i världens ofria stater. Det fria informationsflödet ska försvaras. Sverige ska verka för att tillgång till hela internet erkänns som en del av de mänskliga rättigheterna.

EU:s grannskapsavtal med unionens grannar söderut måste innehålla samma krav på demokrati och mänskliga rättigheter som avtalen med grannarna österut, och tydliga krav om respekt för kvinnors, barns och minoriteters rättigheter ska ställas.

Förenta nationerna (FN) har en särställning som den viktigaste globala aktören för fred och säkerhet, konfliktlösning och internationell samverkan. FN:s roll försvåras dock allvarligt av bristande effektivitet och motsättningar mellan demokratier och diktaturer. Världen behöver ett FN som är mer handlingskraftigt och mer trovärdigt.

Internationella brottmålsdomstolens roll för att lagföra brott mot mänskliga rättigheter ska stärkas. Det ska finnas ett demokratikrav för medlemskap i FN:s råd för mänskliga rättigheter.

Sverige ska verka för att dödsstraffet avskaffas i världen.

6 Liberalismen – en frihetsrörelse

Liberalismen är en frihetsrörelse som formats successivt i engagemanget för den enskilda individen. Liberaler kan vara stolta över framgångar, glada över att fler nu kallar sig liberala, men med det uppdrag vi tagit på oss kan vi aldrig slå oss till ro. Vi ska ständigt identifiera, bekämpa och riva hinder för friheten.

Historiskt sett har liberalismen sina rötter i de idéer som formulerades under den humanistiska renässansen. Viktiga bidrag till den tidiga liberalismens utveckling gjordes på 1600-talet, där den så kallade ärorika revolutionen i England innebar de första stegen mot parlamentarism och rättssäkerhet.

I 1700-talets upplysningstid formulerades de liberala principerna för näringsfrihet och tryckfrihet. Den amerikanska revolutionen 1776 blev det dittills radikalaste genombrottet för liberala idéer.

Liberaler på 1800-talet var pådrivande för frihetliga idéer som föreningsfrihet, religionsfrihet och frihandel. Det var inom den liberala idéströmningen som principer om jämställdhet och politisk demokrati kom till sitt tidigaste uttryck. På 1800-talet utvecklades även de socialliberala idéerna om allmän skolgång, arbetarskydd och sociala skyddsnet.

Den svenska liberalismen har alltid varit en bred rörelse som samlat människor från stad och land, från kulturradikaler till frisinnade med förankring i folkrörelserna. Några centrala namn är Anders Chydenius som var pådrivande för offentlighetsprincipen 1766, Adolf Hedin som i det sena 1800-talet drev på för utökad rösträtt och sociala reformer, Anna Whitlock som var förgrundsgestalt i kampen för kvinnors rösträtt, Selma Lagerlöf som var en av initiativtagarna till Folkpartiets bildande och Bertil Ohlin som på 1930-talet formulerade den moderna socialliberalismens grunder.

Det finns en stark kontinuitet från de tidiga liberala partierna till Folkpartiet Liberalerna. År 1868 bildades Nyliberala partiet, ett radikalt riksdagsparti med rösträtt, religionsfrihet och sociala reformer på programmet. Sedan detta parti splittrats stod riksdagen utan liberal gruppering under några årtionden, men 1895 bildades den nya liberala riksdagsgruppen Folkpartiet, som 1900 ombildades till Liberala samlingspartiet. År 1902 fick Liberala samlingspartiet en nationell partiorganisation i form av Frisinnade landsföreningen, som hade starka band till rösträttsrörelsen. Efter partisprängningen 1923 levde Sverige med två liberala partier fram till 1934, då en återförening skedde under den nygamla beteckningen Folkpartiet. År 1990 kompletterades namnet till Folkpartiet Liberalerna.

6.1 Arbetet fortsätter

Det Sverige som finns i dag är till stor del präglad av liberala framgångar. Men arbetet fortsätter.

Det var den liberala statsministern Nils Edén som åstadkom att parlamentarism och allmän och lika rösträtt för både kvinnor och män förverkligades i vårt land. I dag arbetar vi för att fördjupa demokratin i EU och visar solidaritet med kampen mot diktatur oavsett var den förs.

Det var liberala pionjärer som drev fram den allmänna folkskolan i Sverige och formulerade folkbildningstanken. I dag tar det liberala kunskapsidealet sig uttryck i vår politik för att den svenska skolan och forskningen ska vara världsledande.

Det var liberaler som kämpade för att Sverige skulle vara öppet för omvärlden, från 1800-talets frihandelsstrid och framåt. I dag är det liberaler som står upp för en human flyktingpolitik och driver på för fördjupad samverkan mellan länderna i Europa.

Det var liberaler som tog strid för både ekonomisk frihet och väl utbyggda sociala skyddsnät. I dag arbetar vi för bättre villkor för entreprenörer, ökad valfrihet i välfärdssektorn och jämlik tillgång till välfärdstjänster.

Det var liberaler som var först med att föra in miljöfrågorna i svensk politik, och som framgångsrikt kämpade för att rädda de sista stora älvarna från utbyggnad. I dag arbetar vi för att möta klimathotet och andra miljöutmaningar genom en miljöpolitik baserad på vetenskap, teknikutveckling och ekonomiska styrmedel.

Det var liberaler som formulerade idén att den enskilda människans rätt att bestämma över sitt eget liv går före traditioner eller gruppnormer, och liberaler var de första att kräva en lag mot könsdiskriminering. I dag arbetar vi vidare för jämställdhet och mot all slags diskriminering och intolerans.

Det finns en tydlig linje mellan den liberala traditionen och framtidens liberala uppgifter. Världen förändras och utmaningarna förändras, men liberalismens uppdrag är och förblir att riva hindren för varje människas frihet.

I tider av stora förändringar är idépartier bättre lämpade att möta utmaningarna än partier som är lierade med starka gruppintressen. Folkpartiet Liberalerna är ett socialliberalt parti som förenas av idéerna.

Välkommen att delta i arbetet för frihet i globaliseringens tid.